

קז) זרכות דף י"ז ע"א :
 קיח) פירוש חזות :
 קיע) פי' כי תשא ;
 קך) קוטה דף מ"ח ע"ב :
 קכא) קוטה פ"ט ה' י"ד :
 קכב) ע"ז דף י"ט ע"ב מדרש רבה ויקרא פי' ט"ז :
 קכג) שמוחה מל"ין שמוחה לביית פכיונית תמידית צדצר האשמוח הרגיל וזא
 צתמידות עת י"ט צ לצו חוננו "אגילה ואשמוחה" אגילה צעת החדשה
 היסועה ואשמוח אח"כ צתמידות "אגילה" צתחילה אגילה פתאומית ואח"כ
 "וכשמוחה צ"סועתו" צתמידות ע"ין הכרזול ערך שמוח ועיי"ש ערך כשל וז"ל :
 המכסול גורם הכפילה :
 קכד) עי' מוגן חזות להשצ"ץ :
 קכה) צונחר הפכ"י צצידנו לית' :
 קכז) אצדרי"כ פי' כ"ג וכל הדי"א שהצ"א לקון כולאים שם :
 קכח) עי' מוצא :
 קכח) עי' מוגן חזות להשצ"ץ :
 קכט) צ"צ דף כ"א ע"ב ועיין מוגן חזות :
 קל) דף ע"ז ע"א :
 קלא) ע"ין פירוש הושעה להרמז"ם :
 קלב) פרשת עקב :

פרק חמישי.

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, שנאמר ועמך כלם צדיקים לעולם
 יירשו ארץ נצר ממעי מעשה ידי לדחפאר :

ז בעשרה מאמרות נברא העולם. ומה תלמוד לומר זהלא במאמר אחד

ז בעשרה מאמרות נברא העולם, כשחורק בפרשת בראשית תמצאם
 וא"ל הם, ויאמר אלקים יהי אור, ויאמר אלקים יהי רקיע,

ויאמר אלקים יקו המים. ויאמר אלקים תרשא הארץ, ויאמר אלקים יהי מאורות.
 ויאמר

פרקי חמישי אבות

יכול להבראות אלא להפריע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות ולחן שכר טוב לצדיקים שמקימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות: **ז עשרה** דורות מאדם ועד נוח להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מבעיסין ובאין עד שהביא עליהם את מי המבול:

ויאמר אלקים ישרצו המים, ויאמר אלקים תוצא הארץ, ויאמר אלקים נעשה אדם ויאמר להם אלקים פרו ורבו ויאמר אלקים הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע הרי כאן עשרה אלא שבמסכת ר"ה (א) ומנלה (ב) אומי' גני עשרה מאמרות שבהם נברא העולם מאי ניהו אלימא ויאמר ויאמר דבראשית גני תשעה הוו ומסיק בראשית גמי מאמר הוא שני (תהלים לג וי) בדבר ה' שמים נעשו, ויש לדקדק בדבר, יש אומרי' דויאמר להם אלקים פרו ורבו אינו מן המנין לפי שתיבת להם מפסקת בין ויאמר ובין אלקים, ויש אומרים (ג) דויאמר להם אלקים פרו ורבו הוא מן המנין לפי שבאותה שעה נתן בהם כח לפריה ורביה והוי כעין בריאה אבל ויאמר אלקים הנה נתתי לכם את כל עשב אינו מן המנין שאינו מדבר בשום בריאה ובפי' ספר בראשית שחברתי פירשתי (ד) שאין שניהם מן המנין והרי כאן שמנה, והתשיעי הוא ויאמר ה' אלקים לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עוזר כנגדו, שמדבר בבריאת חוה, ואעפ"י שאין מאמר זה מפורש בסדור ששת ימי' המעשה מ"מ ביום ששי היה, והעשירי הוא בראשית דבראשית גמי מאמר הוא וכאלו אמר ויאמר אלקים יהי שמים וארץ וכמו שמצינו דוד אומר (תהלים לג וי) בדבר ה' שמים נעשו וס' מורי הרש"י הל' [הרא"ש זיל צ"ל] (ה) בראשית כמו בארשת מענין (שם כ"א ג) וארשת שפתיו כל מנעת סלה שהוא מענין דבור ומאמר ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד יכול להבראות שהיה אומר ויאמר אלקים יהי שמים וארץ ואור ורקיע ויקו דמים וכו', שהכל נקל לפני הבורא, אלא לכך ייחד מאמר על כל דבר ודבר להודיע כמה גדול כח מעשה בראשית ולהפריע מן הרשעים וכו'. ולשלם שכר טוב לצדיקי' וכו'. ומה טעם היו עשרה מאמרות ולא יותר, וי"ל כנגד עשר ספירות:

ז עשרה דורות מאדם עד נח, אדם אחד קורא דור במשנה זו שנת היה עשירי לאדם הראשון, כיצר אדם שח' אנוש קינן מהללאל ירד חנוך מתושלח למך נח, להודיע כמה ארך אפים לפניו, טעם ארך אפים כמו אריכות אפים, ובא תאור במקום שם וכמורו (קהלת י' י"ח) ימון המקרא (ישעיה כ"ג י"ח) ולבסוף עתיק וכן פירשו טוב ארך אפים מנבור שמוכה אריכות אפים

כשהיא

פרקי פרק חמישי אבות נ

ג עשרה דורות מנח ועד אברהם להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שבא אברהם אבינו וקבל שכר כלם :

כשהוא מאיש נכור שכל הדורות היו מכעיסים לפניו עד שהביא עליהם את מי המבול לסוף אלף וחמשים שנים לכריאת העולם ולפי שאמר בתחלת הפרק בעשרה מאמרות וכי סדר אלו המשניות של עשרה עשרה וכתב רבינו יונה ז"ל (ו) שלמדנו ממשנה זו, שאם ארך הזמן למלכויות שנשתעבדו בישראל לא נחוש שהרי ארך אפים לעשרה דורות אלו ולבסוף הענישים דמאריך אפי ונבי דיליה, ולא אמר במשנה זו עד שבא נח וקבל שכר כלם כמו שעתידי לומר, באברהם, שנח לא היה צדיק כאברהם, וכן דרשו (ו) תמים היה בדורותיו שבדורותיו היה תמים ואלו היה בדור אחר לא היה תמים, ולא עמדה זכותו של נח אלא להציל את עצמו ואשתו ובניו ונשותיהם אבל זכותו של אברהם עמדה לו ולכל העולם והמתין הקב"ה לעשרה דורות שמאדם ועד נח שמא ישוכו בתשובה ולא יאבד העולם שנברא בעשרה מאמרות וכיון שלא שבו בתשובה הביא עליהם את המבול ושטפם :

ג עשרה דורות מנח עד אברהם ואעפ"י שהאריך נח ימים עד שראה אברהם שהרי אמרו (ח) היה אברהם בן נח [נ"ל דצ"ל בן נח שנים] (ט) כשמת נח מ"מ עשרה דורות מנח עד אברהם ולא עד בכלל שאברהם היה אחר עשר לנח כיצר נח שם ארסכשד שלח עבר פלג רעו שרונ נחור תרח אברהם הרי אחר עשר אבל כבר נמנה נח מעשרה דורות ראשונים ונמצא אברהם עשרים לאדם ואחר עשר לנח ועשירי לשם בן נח להודיע כמה ארך אפים לפניו, שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שבא אברהם אבינו וקבל שכר כלם פ"י השכר הראוי לכלם אלו היו מעשיהם מתוקנים, וי"מ (י) לפי שרשותו (!) נתונה ביד האדם שמא יהיה צדיק או שמא יהיה רשע לפיכך יש לו שני מקומות אחד כנ"ע אם זוכה ואחד בנהגם אם יתחייב ואלו הדורות שהבעיסו לפני המקום הפסידו מקומותם בנן ערן ובא אברהם ונחלם, וי"מ (יא) שמעם שכר כלם שכר כל הצדיקים שבהם כמו שם ועבר ולא שנמל שכר [למע"ד צ"ל שכרם] אלא שכר כנגדם כאמרם ז"ל (י"ב) לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כרי שימנה מעשרה ראשונים שכל הנמנה מעשרה ראשונים אפי' מאה באים אחריו נוסף שכר כלם, שכר כלם ס"ד אלא אימא נוסף שכר כנגד כלם, וי"מ (יג) שנתן לו הקב"ה שכר רב וגדול עד שהחיה את כלם בזכותו ולא

פרקי פרק חמישי אבות

ד עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכלם להודיע כמה חבתו של אברהם אבינו :

ה עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים ועשרה על הים :

ולא אבדו כמו שאבדו בימי נח לפי שהקביה הפיך בתשובתן של רשעים ואינו הפיך במיתתם וכן הוא אומר (בראשית י"ב ה') ואת הנפש אשר עשו בחרן :

ד עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו באבות דרי נתן (י"ד) עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ונמצא שלם בכלל עיי"כ (איוב י"ז מ') ויאהז צדיק דרכו זה אברהם וספר עינים יוסיף אומין לקבל כל הנסיונות כסבר פנים יפות וכן באברהם הוא אומר (נחמיה ט' ח') ומצאת את לבבו נאמן לסניך ואלו הן עשרה נסיונות כמו שמפורשים בפרקי ר' אליעזר (פ"ו א') שברה מלפני נמרוד ונחבא במחולות חחת הקרקע י"ג שנה, ב' שהוטל לתוך כבשן האש, ג' כך לך מארצך וממולדך, ד' ויהי רעב בארץ וירד אברהם מצרימה, ה' ותוקח האשה בית פרעה, ו' שנשבה לוש בן אחיו והוצרך להלחם עם המלכי, ז' מעמד בין הבתרים שני לו (בראשית ט"ז י"ב) כי נר יהיה זרעך וענין ארבע מלכיות ה' שנצטוו לימול בן צ"ט שנים ט' שנרש את האמה ואת בנה י' עקדת יצחק ובאבות דרי נתן (ט"ז) מוציא נסיון ראשון ומביא חתניו הלך שרה לבית אבימלך ובמדרש תהלים (י"ז) מביא חתניו קבורת שרה שאמר לו הקביה (בראשית י"ג י"ז) קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אחנה ושוב לא היה לו מקום לקבור את שרה עד שקנה השרה והמערה בארבע מאות שקל כסף והרמבים ז"ל (ח"י) מנאם בענין אחר בקש וחמצא, כלל הדברים שנתנסה בעשרה נסיונות ובזכות שעמד בכלם נצולו העשרה דורות ונצול העולם שנברא בעשרה מאמרות ונעשו עשרה נסים לבניו במצרים ועשרה על הים והוכו המצרים בעשר מכית במצרים ועשרה על הים (י"ט) :

ה עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים רש"י ז"ל כתב לא נפרשו לנו (כ') והרמב"ם ז"ל כתב (כ"א) עשרה נסים אלו שניצולו

מעשר מכות של מצרים ואין לך נס גדול מזה שחבא המכה מוקד את המצרים לבדם ולא ישראל ובכלם מפורש לבר ממכת כנים שלא נתפרש שכתוב בהם (שמות ט' י"ד) ותהי הכנס באדם ובבהמה ולא הפרישה תורה בין מצרים ובין ישראל אלא שקבלה בידנו מכותינו שלא לקו בהם ישראל אבל שאר המכות נתבאר

פרקי פרק חמישי אבות נא

נחבאר ההפריש מהכתובים, הרי הוא אומר בדם (שם ו' כ"א) ולא יכלו מצרים לשחות מים מן היאור, ובצפרדעים (שם ז' כ"ה) ועלו וכאו בביתך וכו', ובך ובעמך ובערוב (שם ח' י"ח) והפלתו ביום ההוא את ארץ גשן, ובדבר (שם ט', ו') וממקנה בני ישראל לא מת אחר, ובשחין (שם ט' י"א) כי היה השחין בחרטומים ובכל מצרים, ובברד (שם ט' כ"ו) רק בארץ גשן אשר שם בני ישראל לא היה ברד, ובארבה (שם י' ד') הגני מביא מחר ארבה בנבולך, ובחשך (שם י' כ"ג) ולכל בני ישראל היה אור במושבותם, ובמכת בכורות (שם י"א ו') ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו למאיש ועד בהמה, ועשרה עד הים אי בקיעת הים שני (שם י"ד כ"א) ויבקעו המים בו שננורו לייב גזרים כמנין שבמי ישראל שני (תהלים קל"ו י"ג) לנוור ים סוף לגזרים, והגזרים היו כחצי ענול שהרי מהשפה שנכנסו לאותה השפה בעצמה יצאו ולא נכנסו לים אלא כדי שיראו אותם המצרים ויכנסו אחריהם ויטבעו בים בענש כל הכן הילוד היאורה תשליכה, וי שנעשו המים כקובה מלמעלה ונמצא הדרכים במים והמים מימין ומשמאל ומלמעלה ועל זה נאמר (חבקוק ג' י"ד) נקבת במטיו ראש פריו ד', שקפאו המים ויבשה קרקעו והלכו עליהם כמהלך ביבשה שני (שמות י"ד כ"ט) ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים ה' שחזרו המים רפש וטיט במקום דריכת המצרים שני (חבקוק ג' ט"ו) דרכת בים סוסין חומר מים רבים וי שקפאו המים יותר מדאי שנעשו חוקים נסלעים וצורים וכן דוד הוא אומר (תהלים ע"ד י"ג) שברת ראשי תנינים על המים ואין משרבים ראשי תנינים אלא על הסלע ה' שנעשה יבשה שני (שמות י"ד כ"ט) ובני ישראל הלכו ביבשה ט' שירדו מים מחוקים מן הסלעים וכן הוא אומר (דברים ל"ב י"ג) ויניקו רבש מסלע י' שירדה אש וליכחה את המים שני (ישעיה ס"ד י') כקרוה אש חמסים חבעה אש עד כאן ורמ"ה ז"ל (כ"ב) פירש א' וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן (שמות י"ג כ"א) ב' שלא סגר עליהם המדבר, ג' ויסע מלאך האלקים (שם י"ד י"ט) ד' (שם כ"ד) ויסע עמוד הענן ה' קריעת ים סוף וי העברתם בתיכו בחיבה, ו' שחוק לב פרעה וחילו לדרוף אחריהם אל תוך הים, ח' ויהם את מחנה מצרים (שם), ט' ויסר את אוסן מרכבותיו וכו' (שם כ"ה) י' וינער ה' את מצרים בתוך הים, והחכם ר' ישראל ז"ל (כ"ג) פירש א' וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן (שם י"ג כ"א) ב' ולילה בעמוד אש (שם), ג' שלא סגר עליהם המדבר, ד' ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמד מאחריהם (שם י"ד י"ט) ה' ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה (שם כ') ו' ולא קרב זה אל זה כל הלילה (שם) ו' וחוקתי את לב פרעה (שם ב'), ח' ויהם את מחנה

פרקי פרק חמישי אבות

מצרים (שם כ"ד) מ' ויסר את אופן מרכבותיו (שם כ"ה) י' וינהגו בכבודות ע"כ, ולפי שאמרה המשנה ועשרה על הים ולא אמרה בים יתישב יותר מנץ החכם ר' ישראל ז"ל משאר המנינים האחרים (כ"ד) עשר מכות הביא הקב"ה על המצריים במצרים, הם מפורשים בתורה והסימן בהם דצ"ך ער"ש באח"ב ועשרה על הים כאמרו (שמואל א' ד' ה') אלה הם האלקים המכים את מצרים בכל מכה במדבר כלומר במדבר ים סוף, ופי' הרמב"ם שהיו כעין מכות שבמצרים (כ"ה) ומה יאמר במכות בכורות שהרי כבר מתו להם והחבר ר' אברהם נרו"ן שושן (כ"ו) תירץ לדעת הרמב"ם ז"ל שמכת בכורות במצרים היתה אפי' בנדולי הבית וכמו שדרשו (כ"ו) אין שם בכור גדול הבית מת שני (שמות י"ב ל') כי אין בית אשר אין שם מת, אי"כ לאחר שמתי הגדולים חזרו הקטנים גדולים ובאותם גדולים היתה המכה על הים כענין מכת בכורות במצרים ורמ"ה (כ"ח) פירש עשרה נסים על הים, אי' ויאר את הלידה (שם י"ד כ') בי נ' וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן (שם כ"ד), ד' ויסר את אופן מרכבותיו (שם כ"ה) ה' וינהגו בכבודות (שם) ו' שלא יכלו לנוס כשרצו לנוס מפני ישראל שני (שם) ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל, ז' וינער ה' את מצרים וכו' (שם כ"ז) ח' וישבו המים ויכסו את הרכב (שם כ"ח), ט' שבלעה אותם הארץ שני (שם ט"ו י"ב) תבלעמו ארץ, י' שחזר הים ופלסם שני (שם י"ד ל') וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים ע"כ ובמדרש מכלתא (כ"ז) ואבות דר' נתן (ל') אי' טוס ורוכבו רמה בים (שם א') בי מרכבות פרעה ותילו ירה בים (שם ד') ג' ומנחר שלישי טובעו בים סוף (שם), ד' תהומותי יכסומו (שם ה'), ה' ירדו במצולות כמו אבן (שם), ו' ימינך ה' תרעץ אויב (שם ו') ז' ומרוב גאונך תהרוס קמיה (שם ז') ח' תשלח חרוגך יאכלו קקש (שם ז') ט' נשפת ברוחך כסמו ים (שם י'), י' צללו כעופרת במים אדירים (שם) ומה שאומר (שם י"ב) נמית ימינך תבלעמו ארץ דא חשיב במכלתא שזו היא טובתם שנתנו לקבורה, ולא נתישבו בעיני מנינים אלו שלא אמרה המשנה ועשרה בים אלא ועשרה על הים, לכך נראה לי לפרש (ל"א) אי' (שם י"ד י"ו) הנני מחוק את לב מצרים שאין דך מכה גדולה מחוק הלב כדכתיב (משלי כ"ח י"ד) ומקשה לבו יפול ברעה בי ג' ויהי הענן וההשך (שמות י"ד כ') ומתרגמינן (ל"ב) והות עננא וקבלא למצראי ד' ה' וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן (שם כ"ד) ו' וירם את מחנה מצרים (שם) ז' ויסר את אופן מרכבותיו (שם כ"ה) ח' וינהגו בכבודות (שם) ט' ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל בני ישראל (שם) שהיו רוצים לנוס ולא היו יכולים י' כי ה' נלחם להם

פרקי פרק חמישי אבות נב

ו עשר מכות הביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים ועשר על הים;
ז עשרה נסיונות נסו אבותינו את הקדוש ברוך הוא במדבר שנאמר וינסו
אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי:

לדם במצרים (שם) ויהיה נלחם לשון הוה לא לשון עבר, ויהיה במצרים שם
האומה לא שם העיר שהיה הקב"ה נלחם עמהם באותו מעמד ואם נספך למרשו
כדעת אוגקלום הרי דא היא נכורחא דהי דעבר להון קרבים במצרים ושאינו
מדבר על המעמד ההוא נחשוב מן המניין ולא קרב זה אל זה כל הלילה (שם
כי) ואין לך מכה גדולה מזו שרואה אדם אויבו ולא יוכל לו, ומפי המנינים
דללו יהיו כלם על הים:

ז עשרה נסיונות נסו אבותינו את הקב"ה במדבר הרמבים והרמ"ה (ל"ג)
ו"ל סדרו מנינם ככה אי על ים סוף שני (שם י"ד י"א) המבלי
אין קברים במצרים כי במרה שני (שם ט"ו כ"ד) וילונו העם על משה לאמר
מה נשתה. ני במדבר סין בשאלת הבשר והלחם, די כמה שהותירו מן המן
שני (שם ט"ו כ"י) ולא שמעו אל משה ויתירו אנשים ממנו עד בקר, הי ויהי
ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט ולא מצאו (שם כ"ו). וי ברפידים שני
(שם י"ז א') ואין מים לשחות העם וירב העם עם משה, וי בחורב כמעשה
הענל שני (שם ל"ב א') ויקהל העם על אהרן ויאמרו קום עשה לנו אלהים,
חי בחכמה שני (במדבר י"א א') ויהי העם כמתאוננים רע באוני ה', סי
בקבירות התאוה שני (שם ד') והאספסוף אשר בקרבו התאוה תאוה, י במדבר
סארן בשלוח המרגלים ושם נאמר (שם י"ד כ"ב) וינסו אותי זה עשר פעמים
ולא שמעו בקולי עד כאן ובמסכת ערכין (ל"ד) סי' שנים בים ושנים במן
ושנים בשלח ושנים במים, ואחר בענל ואחר במרגלים, שנים בים אחר בירידה
באמרם המבלי אין קברים במצרים ואחר בעלייה דאמי רב הונא ישראל
שנאותו הדור מקפני אמנה היו אמרו כשם שאנו עולין מצד אחד כך המצרים
עולים מצד אחר ההי' (תהלים ק"ו ו') וימרו על ים בים סוף עד שצוה הקב"ה
לשרו של ים ופלגם ליבשה, שנים במים במרה וברפידים, ושנים במן אחד
ולא שמעו אל משה ויתירו והשני ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט,
ושנים בשלח אחד בשבתנו על סיר הבשר והשני והאספסוף אשר בקרבו התאוה
תאוה, ובענל ובמרגלים הרי עשרה ושם נאמר (במדבר י"ד כ"ב) וינסו אותי
זה עשר פעמים. ומי מריבה אחיך היתה ובאבות דרי נתן (ל"ה) מנאם בענין
אחר וזה לשונו ועל כולם הוכיח משה שני (דברים א' א') אלה הדברים אשר

פרכי פרק חמישי אבות

ח עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש. לא הפילה אשה מריח בשר הקדש, ולא הסריח בשר הקדש מעולם, ולא נראה זכוב בבית המטבחים, ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפרים, ולא כיבו הנשמים אש של עצי המערכה, ולא נצחה הרוח את עמוד העשן, ולא נמצא פסול

דבר משה אל כל ישראל במדבר זה המעשה מהענל [ג"ל שצ"ל זה מעשה ענל] בערבה על המים, מול סוף פסלו של מיכה שעבר בים שני (זכריה י' י"א) ועבר בים צרה בין פארן מעשה המרגלים, ובין חפל דברים שחפלו על המן, ולכן מחלוקתו של קרח שהוא אומר באותו פרק (במדבר י"ז כ"ג) ויצן ציץ ויגמול שקדים, וחצרות על העריות שני (שם י"א י') ביכה למשפחותיו על עסקי משפחותיו, ובתעורה ובמסה ובקברות התאווה הרי כאן עשרה עד כאן באבות דר' נתן :

ח עשרה נסים נעשו לאבותינו במקדש לא הפילה אשה מריח בשר הקדש. שבשר הקדש אסיר בהנאה (ל"ו) ואין לך ריח כריח הצלי ונעשה נס ולא הפילה אשה מעולם מריח בשר הקדש, כי ולא הסריח בשר הקדש ולא התליע (ל"ו) בשר הקדש אעפ"י שארץ ישראל חמה ביותר ושלמים נאכלים לשני ימים ולידה אחד מעולם לא הסריחו ולא התליעו, כי ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפרים, שדבר מנונה הוא שיטמא בטומאה יוצאה מנופו ומה שהיו מתקנין כהן אחר תחתיו לפי שאין סומכין על הגם או מפני שאר טומאות כגון טומאות שרץ וכיוצא בה ואיתו פסול שאירע בכ"ג שמנו יוסף בן אלים מצפורי תחתיו (ל"ח) היה מחמת שרץ או צנורא של עם הארץ שנתנה לו על בנדריו ולא שראה קרי ר' ולא נראה זכוב בבית המטבחים דאמרי' כפרק ו' משקלים (ט"ל) י"ג שלחנות היו במקדש שמנה של שיש בבית המטבחים שעלירם היו מדיחים את הקרבים וכו' ואעפ"י שדרך הובוב להמצא בבית המטבחים משום קדושת המקדש נעשה נס ולא נראה שם זכוב מעולם, ה' ולא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים, העמר הוא מנחת העומר שהיו מקריבים ב"ו בניסן להתיר החרש במדינה, ושתי הלחם הם שתי הלחם שהיו מביאין בעצרת שהיו מתירין החדש במקדש (מ') ולחם הפנים הם י"ב לחמים שהיו מסדרין בכל שבת ושבת על השלחן בהיכל, ומעולם לא נמצא פסול לא ביצא ולא בלינה ועוד שהעמר לא היה נקצר אלא בליל י"ו בניסן ואם אירע בו פסול אין לו חקנה, (מ"ג) וכן במסכת מנחות (מ"א) היה עומד ומקריב מנחת העמר ונשמאת אומרים לו הוי פקח ושתוק שכל העמר

שנקצר

פרקי פרק חמישי אבות נג

בעמר ובשתי הלחם ובלחם הפנים, עמדים צפופים ומשתחווים רוחים, ולא חזק נחש ועקרב בירושלים מעולם, ולא אמר אדם לחברו צר לי המקום שאלין בירושלים:

שנקצר שלא כמצותו פסול וכן שתי הלחם אם אירע בהם פסול כ"ט של עצרת אין להם חקנה שאפייחם היתה מערב י"ט ואינם רוחים לא שבת ולא י"ט (מ"ב) כן לחם הפנים לא היה יכול לסדרו אלא בשבת שני (ויקרא כ"ד ח') ביום השבת וביום השבת יערכנו לסני ד' תמיד, ו' לא כבו נשמים את עצי המערכה, שלש מערכות היו שם (מ"ג) ואומי (ויקרא ו' ה') והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה והיה עומד בעזרה כי במזבח החיצון הכתוב מדבר ודעורה לא היתה מקורה והיו יורדים נשמים ולא היו מכבים האש ו' ולא נצחה הרוח את עמוד העשן י"ט זה עשן הקטרת שלא נצחה הרוח את עמוד העשן אלא היה מתמר ועולה עד תקרת ההיכל (מ"ד) אבל בס"ק דיומא (מ"ה) מוכח שעל עמוד עשן המערכה אומי דחויא מעולם לא כבו נשמים אש המערכה ועשנה אפי' כל קר וחום שבעולם באות ונושבות בו אין מויוזין אותו ממקומו ומפרש שם שעשן המערכה היינו עשן אש הדיוט ו' אש של שמים הרי אמרו בה (מ"ו) רבוצה כארי וברה כחמה ואוכלת לחים כיבשים ואינה מעלת עשן אלא בעשן אש של הדיוט מדבר וכן מפרש שם (מ"ז) שהיה נוטה עמוד העשן ע"י הרוח לאחר מארבע רוחות העולם כפי אשר יהיה שמה הרוח דלכת ומאי לא נצחה הרוח את עמוד העשן דכאף ופשיט כדקבלא ואכדורי לא הוה מיבדר (מ"ח) ח' עומדים צפופים ומשתחווים רוחים, פ"י כשהיו עומדים בעזרה היו עומדים דחוקים וכשהיו משתחווים היה מקום רחב להשתחוויה דרך נס ואמרו ז"ל (מ"ט) שבהשתחוויה היה בין כל אחד ואחד ארבע אמות כדי שלא ישמע אדם תפלתו ובקשתו ווידויי של חבריו שלא ידע זה סודו של זה ובאבות דר' נתן (נ') עומדים דחוקים ואין כל בריה יכולה לשום אצבע ביניהם וכשהיו משתחווים היה נותר לכל אחד ואחד מלוא קומתו מ' ולא הויק נחש ועקרב בירושלם, י' ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום כשאלין בירושלם וז' נוסת רש"י ז"ל (נ"א) ומפרשה אפרנסה וזה דשונו לפי שכל הדרים בחוכה היה המקום מומין להם פרנסה ולא הוצרך אחד מהם לצאת, ויש גורסי' (נ"ב) כשעולים לירושלם (נ"ג) והוא מדבר בשדש רגלים כשהיו כל ישראל עולים בירושלם יישוב של ארבע מאות פרסה עד ארבע מאות פרסה והיי מחזיקין בירושלם דרך נס וכן דוד הוא אומר (תהלים קכ"ב ג') ירושלם הבנויה כעיר שחבורה לה יחדו, ובמסכת

פרקי פרק חמישי אבות

עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן. פי הארץ סי
הבאר סי האתון הקשת והמן והטמה והשמיר הכתב והמכתב
וחלחות. ויש אומרים אף המזיקין וקבורתו של משה ואילו של אברהם אבינו
ויש אומרים אף צבת בצבת עושיה :

יומא (נג) מקשה סתם במקדש וסיים בירושלם שהרי שני נסים אחרונים היו
בירושלם, ואם היינו מונים העמר ושתי הלחם ולחם הפנים בשלשה היו עשרה
חוץ מהשנים האחרונים שהיו בירושלם והיו כל העשרה נסים במקדש אבל
שם מסול אחד הוא ושם (נד) הוסיפו שני נסים אחרים תחת אלו, הנם
האחד ששברי כלי חרס שנחבשל בהם חטאת נבלעי, במקומן שאמרה תורה
(ויקרא) וכלי חרש אשר תבושל בו ישבר ושבירתם היחה בקדש והיו נבלעים
במקומן כרי שלא תהא עורה מלאה אשפתות ולא היו יכולים להוציאם חוץ
מהעורה לפי שהם קדש מטעם הקדשים הנבלע בהם וכן מראה ונוצה ורשון
מזבח הפנימי ורשון מנורה כלם היו נבלעים במקומן ושם בלועי, אחד הוא
והנם השני לחם הפנים שהיה חם מסדורו עד סלוקו (ניה) :

עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות סי בין השמשות
של ערב שבת של ששת ימי המעשה עלו במחשבה עשרה דברים
אלו שישתנה טבעם בשעה הצריכה להם שאין דבר מתחדש בעולם אלא עלה
במחשבה במעשה בראשית, כשנבראו המים נזר עליהם שיבקעו לפני בני
ישראל בעברים בים סוף ושיעמדו נד אחד בעברם בירדן וכשנתלו המאורות
נזר עליהם לשוב אחורנית ולעמד ליהושע ולחזקיה וכן כל הנסים אלא שעשרה
אלו עלו במחשבה בערב שבת בין השמשות ואלו הן אי סי הארץ כבליעת
קרח שני (כמדבר טז ל"ב) ותחת הארץ את פיה ותבלע אוסם ואת קרח, בי
סי האתון של בלעם שני (שם כ"ג כ"ח) ויפתח ה' את פי האתון ואמר סי
האתון ולא אמר סי הנחש שנחש היה בששת ימי המעשה טבעי הוא ואמר לי
החכם ר' יוסף הכהן נר"ו (נ"ו) טעם לפתיחת פי האתון לפי שכבר אמר לו
הקביה לבלעם אך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תדבר וכשראהו
הולך בזריזות לקלל את ישראל הראה לו שבידו להשיב את האתון שהיא
אלמא כמבעה לדבר ויחשוב בלעם בלבו שכמו כן יש בידו להשיב [צ"ל]
להשיב האדם המדבר כמו אלם נ' סי הבאר היא הסלע שהכה משה הוא
הבאר שהיה מתגלגל עם ישראל במדבר ד' והקשת (כראשית ט' יג) את
קשתי נתתי בענן וציע שהקשת טבעי הוא ומששת ימי המעשה מעשה בראשית

היה

פרקי מרחק חמישי אבות נד

היה וזה לשון נתתי כלומר את קשתי שנחתי בענן משנברא העולם יהיה לכם בו עתה אות (נ"ז), אבל י"מ (נ"ח) נתתי כמו אחן עבר כמקום עתיד ואולי לא נראה הקשת עד זמן נח כמו פי האתון ופי הכאר ושאר העשרה דברים שנראה כל אחד בזמנו ה' והמן זה המן שאכלו ישראל במדבר ו' והמטה י"מ (נ"ט) זה מטה של משה שהיה כחוב בו דצ"ך עד"ש באח"כ ורמ"ה ו"ל (ס') פירש והמטה אשר נרפך לנחש וי"מ (ס"א) זה מטה אהרן שני בו (במדבר י"ז כ"ג) ויוצא פרח ויצץ ציץ וינמול שקדים ו' והשמיר זו תולעת שהיו משימין אותה על האבן ונבקעת בה מחצב שלמה באבני בית המקדש דכתיב בזה (מלכים א' ו' ז') ומקבות והגרון כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותיו ח' והכתב ט' והמכתב י' והלוחות י"מ (ס"ב) הכתב זה הכתב שהיה בו התורה כתובה באש שחורה על נבי אש לבנה שני (שמוח כ"ד י"ב) והתירה והמצוה אשר כתבתי להורוחם, והמכתב זה מכתב הלוחות שני (שמות ל"ב ט"ז) והמכתב מכתב אלפים הוא חרות על הלוחות, ורב הא"י ו"ל פירש (ס"ג) הכתב זה הרביר שנבדל בו האדם משאר בהמה חיה ועוף, והמכתב זה כתיבת אותיות הדבור כדי שיוכל אדם לכתוב כפי מה שידבר ויבין חבירו מתוך כתיבתו דבורו ובערוך (ס"ד) פ"י כתב זו כתיבה עברית כ"ב אותיות שאנו כותבים ומשתמשים בהן והמכתב זו כתיבת הלוחות שהיתה נראית מזה ומה בענן אחר וי"מ (ס"ה) הכתב זה צורת האותיות נפירות זו מו' והמכתב אלו האותיות בצרופם להיות תיבה להקראת מלה והוקן ר' דוד ג"ע בן שושן (ס"ו) פירש הכתב זו הכתיבה והמכתב זה הרביר שני (ישעיה ל"ח ט') מכתב לחוקיה מלך יהודה וחוקיה לא כתב כלום אלא אמר דבור של דוראה (ס"ז) ויש גירס' (ס"ח) והמכתב בשקל מכתב ומפרשי' העט שחקק בו הלוחות, ויש אומרים אף המזיקים הם השדים, וקברו של משה שני בו (דברים ל"ד ו') ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה, ואילו של אברהם אבינו שני בו (בראשית כ"ב י"ג) והנה איל אחר נאחו בסבך בקרניו כלומר עלה במחשבה שיהיה מצוי באותה שעה ואם תאמר שנברא כערב שבת בין השמשות צ"ע ואפילו נאמר שעל מציאותו באותו שעה הוא אומ' מה שנוי טבע בדבר, ויש אומרי' אך צבת בצבת עשויה (ס"ט) צריך לדקדק מאן יש אומרים השני שהרי כבר אמר ויש אומרים אף המזיקין וכו' ויש אומרים היינו ר' נתן (ע') אם כן מאן יש אומרים דסיפא ויש ספרים (ע"א) שאין בהן יש אומרים בסיפא אבל במשנה ירושלמית יש בו (ע"ב) מיהו התוספות כתבו בסרק שלשה שאכלו (ע"ג) לגבי דאין מומנין על עם הארץ דאחרים דהתם לאו היינו ר' מאיר והכי נמי איכא יש אומרים דלאו

פרקי חמישי אבות פרכי

י שבעה דברים בגלם ושבעה בחכם, חכם אינו מדבר לפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין, ואינו נכנס לתוך דברי חברו, ואינו נכח להשיב, שואל כענין ומשיב כהלכה, ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי, ומודה על האמת, וחלופיהן בגלם :

היינו ר' נתן, ואיכא ראייה מהכא וכן בפרק הוציאו לו אומר (ע"ד) מאן יש אומרים אמר רב חסדא ר' יוסי וכן בסיק דבבא בתרא (ע"ה) גבי איוב איכא יש אומרי דר' נתן פליגי עליה הצבת הם המלקחים ותרנס ומלקחיה (ע"ו) וצבתהא ובפסחים (ע"ז) נחלקו ר' יהודה וחכמים בדבר זה ר' יהודה אומר צבתא בצבתא מתעבדא, צבתא קמייחא מאן עבדה אלא בריה בידי שמים היא אמרו לו אפשר שיעשנה ברפוס ויקבענה כיון ונמצאת אומר מאן יש אומרים דסיפא ר' יהודה ויש אומרים במחשבה להבראות בע"ש ולא נברא עד מוצאי שבת ולפיכך אין מברכים על האור אלא במוצאי שבת הואיל ותחלת ברייתו הוא (ע"ח) ור' אליעזר חולק בפרקין (ע"ט) על משנה זו שאומר שמנה דברים נבראו ביום שני וא"ל הן המן והבאר והמטה והקשת והכתב והמכתב והמזיקין והלוחות :

י שבעה דברים בגולם כל דבר שאין צורתו נגמרת נקרא גולם כמו גלמי כלי מתכות (פ') ואומר (תהלים קל"ט ט"ז) גלמי ראו עיניך והוא האדם קודם שנורקה בו נשמה וכן במשנה זו אומר חכם והפכו גולם שאין חכמתו ודעותיו על דרך השלמות ושבעה בחכם והתחיל במאי דסליק מניה, החכם אינו מדבר בפני מי שגדול ממנו בחכמה אלא אם הקשה על דבריו כתלמיד לרב וכן דוד אומר (תהלים קי"ט י"א) בלבי צפנתי אמרתך ואומר (שם י"ט) בשפתי ספרתי ותירצו (פ"א) כאן בזמן שאחי רבו קיים כאן בזמן שאין אחי רבו קיים אבל הגולם לא יחפץ כסיל בדעת כי אם בהתנלות לבו (משלי י"ח ב') ו' ואינו נכנס לתוך דברי חברו אלא ממתין לו להשלים דבריו ואח"כ ידבר גם הוא וכך עשו בני נד ובני ראובן עם משה שהיו יכולים להתנצל במה שהתנצלו לכסוף ולא היו שומעים ממש מה ששמעו אלא כדי שלא יכנס לתוך דברי חברו סבלו כל אותן קטשורין עד שסיים והשיבוהו (במדבר ל"ב ל"ב) נחנו נעביר חלוצים וכו' ובאבות דר' נתן (פ"ב) מנא לן מאהרן בשעה שאמר לו משה (ויקרא י' י"ז) מדוע לא אכלתם את החמאת וכו' המתין עד שסיים משה רבינו ואח"כ השיבו גדול מכולם

הקב"ה

פרקי פרק חמישי אבות נה

הקב"ה שלא רצה להכנס לחוך דבריו של אנדרה אבינו בשעה שעמד ובקש רחמים לבניו על הסדומיים ולא נכנס לחוך דבריו אלא המתין לו עד שסיים ובאחרונה חזר והשיבו אבל הולם נאמר (משלי ח"י י"ג) בו משיב דבר בסרם ישמע אולת היא לו וכלימה שמי שמשיב דבר בסרם ישמע תשלום דברי חבירו אולת היא לו וכלימה כי לפעמים יאמר אדם דבר ולא יודיע כוונתו באותו דבר עד לכסוף ואם ישיבהו באמצע דבריו הרי לא ירד המשיב הוה לכוונת המדבר נ"י ואינו נבהל להשיב אם ישאלוהו שום שאלה אל ימהר להשיב אלא ימתין בתשובתו עד שיכוין בה היטב ויעיין בה כראוי ואז תהיה החשובה נצחת ועונה וכן אליהו אומר (איוב ל"י ב') כתר לי ועיר ואחוך וי"מ (ס"ג) ואינו נבהל להשיב אם בא שום אדם לקפחו בהמעות אל יהי כמסתפק ונבהל להשיב אלא מיד ירגיש בהמעות וישיב אותו וידחרו מעליו ומרה זו מחכמת אליהו אשר בקרבו היא באה וקרוב לזה פירש הרמב"ם ז"ל (פ"ד ד' שואל כענין פ"י על דבר שיש עליו אות ומופת ישאל כענין לבקש האות והמופת הוא ועל דבר שאין עליו אות ומופת כגון דברי קבלה ישאל כענין ולא יבקש עליו שום אות ועל שואל כענין אמרו (פ"ה) שאלת החכם חצי התשובה ומשיב כהלכה שיהיו הדברים שנונים בפיו שכל השואלו בדברי תורה משיב לו כהלכה ומעמד הדבר על דבריו ועליו נאמר (משלי כ"ד כ"י) שפתים ישק משיב דברים נכוחים, שואל כענין ומשיב כהלכה חשיב התנא דבר אחר דהא בהא תליא ואם נפשך לפרש ומשיב כהלכה קשור עם ואומר על ראשון ראשון ראשון ועל אחרון אחרון מהו משיב כהלכה או נחשוב אותם כשני דברים אבל רוב המפרשים (פ"ו) פירשו שואל כענין ומשיב כהלכה בענין אחר, ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון אם שאלו ממנו נ"י או ד' דברים משיב כסדר זה אחר זה ובאבות דר' נתן (פ"ז) מנא לן מרבקה שאמר לה אליעזר (בראשית כ"ד כ"ג) בת מי את הגיד נא לי היש בית אביך מקום לנו ללון והשיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון (שם) וחאמר אליו בת בתואל אנכי וכו' ואח"כ (שם) גם תבן גם מספוא וכו' וי"מ (פ"ח) שאין הדבר תלוי בסדר אלא שיקדים הראוי להקדים ואעפ"י שהוא מוקדם בסדר כיצד אם נשאל שתי שאריות והיתה חשובה הראשונה מתבארת ע"י תשובת השניה ואח"כ יבאר תשובת הראשונה ו' על מה שלא שמע אומר לא שמעתי, י"מ (ס"ט) מלשון (בראשית מ"ב כ"ג) כי שומע יוסף שמעו מבין שהחכם על דבר שאינו מבין אומר לא הבנתי שהוא רודף אחר החכמה והבינה עד שיבין ועוד אם יאמר הבנתי על דבר שלא הבין כהשוו בפניו יענה שיאמרו לו אין

שמת

פרקי פרק חמישי אבות

שמחת ההבנה נראית על פניך. ד"א (צ"י) ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי מרבי אלא מלבי אני אומר כרי שלא יטעו השומעים לומר מרבו שמעה זהו אפי' באומרו סתם שאם יאמר ששמע מפי רבו דבר שלא שמע נורם לשכינה שסתלק מישראל, וכן אם יאמר על מה ששמע מרבו שלא שמעו מרבו נורם לנאולה שתתעכב שהרי אמרו (צ"א) כל האומר דבר בשם אומרו מביא נאולה לעולם שני (אסתר ב' כ"ב) ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי, ד"א (צ"ב) ועל מה שלא שמע אמר לא שמעתי. אם נשאל והוא לא שמע תשובה באותה שאלה אל ישיב כדי להראות לשואלו שהוא יודע אלא אם אינו יודע אל יהי בוש לומר לא שמעתי ובאבות דר' נתן (צ"ג) מנא לן ממשא שני (במדבר ח' ט') עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם ולא בוש לומר לא שמעתי ואמרו (צ"ד) אם ברור לך כבקר אמרה ואם לאו אל תאמרה ובמסכת חגיגה (צ"ה) אומר שכתב ר' יהודה הגשיא על ר' אלעזר הנה שלחנו אליכם אדם גדול שאינו בוש לומר לא שמעתי ו' ומודה על האמת זו מדה טובה שבכל המדות ובה ישיג למעלת החכמה ואם לאו לא יחכם שאם ידאג ויקפיד אם יתנצח בהקדחתו על האמת אם כן יחזיק בשקרו ולעולם לא ירד לעמקן של דברים, ואמרו באבות דר' נתן (צ"ו) מנא לן ממשא (ויקרא י' י"א) וישמע משה וייתב בעיניו שהורה על האמת, וגדול מכולם הקב"ה שני (במדבר כ"ז ו') כן בנות צלפחד דוברת (שם ל"ז ה') כן משה בני יוסף דוברים ואמרו ז"ל (צ"ז) אוקי רבא אמורא עליה ודרש דברים שאמרתי לפניכם טעות הם בידי ואמרו (צ"ח) חורו ביה להורות כדברי ב"ש להודיע שמדה זו מביאה את האדם לרעת הדברים על אמתתן ואמר (צ"ט) במשלים היה שמח בחורחך יותר ממה שהיית שמח אם היית אומר האמת בתחלתך (ק') ומשלנו משל למה הדבר דומה למי שאבדה לו אבדה כל דעתו שימצא אבדתו הן על ידו הן ע"י אחרים כן הנושא ונותן עם בני אדם בדבר הלכה ומשפט ישא ויתן עמהם כחבר לא כמריב ויהא דעתו על האמת הן נמצא על ידו הן על ידי אחרים ועוד יש לי לדרקק מאי ומודה על האמת שאעפ"י שהאמת עם חבריו וסובר שמא האמת אתו ולא עם חבריו ואם כן היאך יודה לדברי חבריו ויש לומר ששעם ומודה על האמת אם אמר הוא דבר וחבירו ואמרו בהפכו ושוב נחבר לו שהאמת עם חבריו שיוודה על האמת ולא יבקש טענות אמתלאות לקיים דברו והוא יודע שהוא שקר ואם נמשך לפרש ומודה על האמת שיש בו בינה להבחין ולהודות על האמת ד"א (ק"א) אם הוא יחיד וחביריו רבים יודה על האמת על דברי

הרבים:

פרקי פרק המישי אבות נו

יא שבעה מיני פורעניות באין לעולם על שבעה נופי עברה: מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין רעב של בצרת כא מקצתן רעבים ומקצתן שבעים: נמרו שלא לעשר רעב של מהומה ושל בצרת בא: ושל לא לטול את החלה רעב של כליה בא: דבר בא לעולם על מיתות האמורות

יא שבעה מיני פורעניות באות וכו' מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין רעב של בצורת בא סי' רעב של מיעוט נשמים בא ברכתיב (עמ"ס ר"ז) והמסרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמרתי ונמצאו מקצתן רעבים ומקצתן שבעים מדה כנגד מדה. נמרו שלא לעשר שהסיפו לחטוא שלא לעשר כדל רעב של מהומה ושל בצורת בא שכולן רעבים ואיזה רעב של מהומה שיש בעולם מהומות ומלחמות שלא יוכלו אנשי הארץ להעסק בעבודת האדמה ואם רצונך לפרש רעב של מהומה שאוכלם ואינם שבעים מרוב המהומה והמארה שמשלח בהם דקבי"ה שע"י המעשר ברכה מחריבה בעולם שני (מלאכי ג' י') הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וכו' והייתי לכם ברכה עד בלי די ומכלל הן אדם שומע לאו ומתקיים בהם (מלאכי ב' ב') וארותי את ברכותיכם שלא תהיה ברכה מצויה בבני מעיהם אבל אינם מתים, ושלא לטול את החלה שהסיפו לחטוא רעב של כליה בא שלא ירדו נשמים כלל כשני אליהו שנתייבשו הגחלים ונחתיים (דברים כ"ח כ"ג) והיו שמך אשר על ראשך נחשת והארץ אשר תחתך ברזל ובני אדם מתים וכלים ברעב, דבר בא לעולם על מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לב"ד, אלו עבירות שיש בהם כרת או מיתה בידי שמים והעושים אותם מתים בדבר שהוא כעין מיתה בידי שמים, אבל עבירות שיש בהם מיתה ב"ד אם לא הרגום ב"ד כבר אמרו ז"ל (ק"ב) אע"פ שבטלה סנהדרין ודי' מיתות ב"ד דין ארבע מיתות לא בסלו שהקבי"ה שהוא נורא עליה מסבב על החטא בהם שימות כעין אותה מיתה שהוא חייב ועל פירות שביעית שאינו מכלה אותם מהבית בזמן הבעור ועושה מהן סחורה אפי' לפני הבעור והכתוב אומר לאכלה ולא לסחורה (ק"ג) ונאמר (שמות כ"ג י"א) ואכלו אבינו עמך וזה שגזל דלים ואביונים יחתיים בו (משלי כ"ב כ"ג) כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש ולסכך דבר בא לעולם על פירות שביעית, חרב בא לעולם על עיני הדין שיועד בדין שהוא ברור ומעכבו יותר מראי ובאבות דרי' נתן (ק"ד) מעשה ברשביג ורי' ישמעאל שהיו יוצאים ליהרג והיה רשביג בוכה אמר לו רי' ישמעאל, שמעון רי' למה אתה בוכה הלא ססיעות מעם ואתה נתן בצד אבותיך,

אבות

פרק חמישי

פרקי

בתורה שלא נמסרו רבית דין ועל סרות שביעית : חרב באה לעולם על עוני
הדין ועל עוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה : חיה רעה באה לעולם
על שבועת שוא ועל חלול השם : נלות באה לעולם על עובדי אילים ועל
נלוי עריות ועל שפיכות דמים ועל שמטת הארץ :

אמר לו אדוני איני בוכה אלא בעבור שאנו יוצאין ליהרג כעובדי ע"ז ומגלי
עריות ושופכי דמים אמר לו ר' ישמעאל אבי מימך לא באו שני בעלי דינין
לפניך והיית ישן על מטהך או סועד ולא הניחם השמש ליכנס ונתענה דינם
שעה אחת אמר לו בין ישן בין סועד מופקר היה השמש שלא ימנע אדם
מליכנס אצלי אמר לו אעפ"כ שמא בנתים ששיתית כוסך או נתעמסת במלית
נתענה דינם והכתוב אימר (שמות כ"ב כ"ב) אם ענה תענה אותו וסמך ליה
(שם כ"ב כ"ג) וחיה אפי והרגתי אתכם בחרב בחרבי לא נאמר אלא בחרב
ואחד עינוי מרובה ואחד עינוי מועט, אמר לו כדאי אנו ליהרג ע"כ, ואם מענה
הדין כך קל וחומר למעוות הדין שמטה הדין ומעוותו ועל המורים פנים
בתורה שלא כהלכה כאמרו (משלי ז' כ"ו) כי רבים חללים הפילה זה תלמיד
שלא הגיע להוראה ומורה (ק"ה) שאומר על מותר אסור ועל אסור מותר. חיה
רעה באה לעולם על שביעת שוא זה הנשבע על עמוד של שיש שהוא של
שיש או של זהב שהוא של זהב (ק"ו) הרי זה שנשבע לשוא ולחנם ועובר
משום (שמות כ' ז') לא חשא את ה' אלקיך לשוא ושבועת שקר זה הנשבע
והחליף שנשבע שאוכל או לא אוכל ועבר על שבועתו (ק"ו) ועובר משום
(ויקרא י"ט י"ב) ולא תשבועו בשמי לשקר וחללת והתנא הוה אמר על שבועת
שוא ועל חלול השם ולא אמר על שבועת שקר ובספר במה מדליקין (ק"ח)
אומר שלשתן והוסיף עליהם חלול שבת ואולי כלל התנא הוה בחלול השם
שבועת שקר שני (שם) ולא תשבועו בשמי לשקר וחללת הרי הכתיב חלול
השם בשבועת שקר וחלול השם וחלול השבת אחד הוא ובספר במה מדליקין
(ק"ט) חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא ועל שבועת שקר שני (שם כ"ו
כ"ג) ואם באלה לא תוסרו לי אל תקרי באלה אלא באַלָּה (קמ"א) וסמוך ליה
(שם כ"ב) והשלחתי בכם את חית השרה וכתיב בשבועת שקר וחללת ובחלול
השם ולא תחללו את שם קדשי (ויקרא כ"ב ל"ב) ובחלול שבת (שמות ל"א
י"ד) טחלליה סוחר יוסף ויליף חלול חלול משבועת שקר מה התם חיה רעה
אף הכא חיה רעה באה ובמסכת כתובות (ק"י) אומר וחללת אתה נעשה חולין
לחיה ולבהמה נלות בא לעולם על עובדי ע"ז דכתיב (ויקרא כ"ו ל') ונתתי את

פרקי פרק חמישי אבות נו

יב בארבעה פרקים הדבר מתרבה, ברביעית ובשביעית ובמוצאי שביעית ובמוצאי החג שבכל שנה ושנה: ברביעית מפני מעשר עני שבשלישית, בשביעית מפני מעשר עני שבששית, במוצאי שביעית מפני פירות שביעית, במוצאי החג שבכל שנה ושנה מפני גזל מתנות עניים:

פנינים על פני גלולים ונעלה נפשי אתכם, ועל גלוי עריות דכתיב (ויקרא ח"י כ"ז) כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ וכו' וסמך ליה (שם כ"ח) ולא תקיא הארץ אתכם וכו' כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם ועל שפיכות דמים שהרי אפילו בשונן נולה לערי מקלט ועל שמיטת הארץ פי' שזורעין וחורשין בשמטות ויובלות וכתוב (ויקרא כ"ז ל"ד) או תרצה הארץ את שבחתייה כל ימי השמה ואומר (שם כ"ז ל"ה) כל ימי השמה חשבות וכו' אמר הקב"ה הואיל ואי אתם משמטין אותה היא משמטת אתכם (ק"א) ואלו הן שבעה מיני פורעניות שהזכיר א' רעב של בצורת ב' רעב של מהומה ג' רעב של כליה ד' דבר ה' חרב ה' חיה רעה ו' גלות אבל נופי עבירות אם תבא למנות בעבירות שהזכיר התנא תמצא יותר מיומן תמצא (ק"ב) ורש"י ז"ל (ק"ג) פירשם א' מקצתם מעשרים ומקצתן אינם סעשרים וכן נמרו שלא לעשר וכן שלא ליטול את החלה רבטול תרומות ומעשרות אחת היא וחלה בכלל תרומה ב' על מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לב"ד ג' על פירות שביעית ד' על עינוי הדין ועל עוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה שענין אחד הם וכלם נחשבים כאחת ה' על שבועת שוא ו' על חלול השם ז' על עזי וגילוי עריות ושפיכות דמים שהם שלש עבירות דומות זו לזו בדינם ונחשבות כאחת ושמטת הארץ בכלל פירות שביעית שכבר הזכיר על דרך זה פרש"י ז"ל וקשה לי שהרי התנא בתחלת דבורו שבעה מיני פורעניות באים על שבעה נופי עבירה שמשמע שכל פורעניות שבאות על עבירה אחת ונראה לי לפרש שעבירה אחת קורא כל מה שמסדר עם פורענות אחת הן שמסדר עבירה אחת הן שמסדר עבירות הרבה ונמצא סדור עבירות הרבה עם פורענות אחת כמסדר עבירה אחת ואומר העובר עבירה אחת באופן הזה יבא עליו פורענות זה והעובר באותה עבירה באופן הזה יבא עליו פורענות זה אם כן חלוק העבירות לשבעה נופי עבירות חלקם ואפי' דומות העבירות זו לזו או אינם דומות העבירות זו לזו אם אינם חלוקות בסדר הפורענות אינם חלוקות במנינם (ק"ד):

יב בארבעה פרקים וכו' הדבר מתרבה (קפ"ו) ברביעית פי' בשנה הרביעית של שמטה מפני מעשר עני שבשלישית שלא

הפרישו

אבות

פרק חמישי

פרקי

ג' ארבע מרות באדם. האומר שלי שלי ושליך שלך זו מדה בינונית ויש אומרים זו מדת סדום. שלי שלך ושליך שלי עם הארץ. שלי שלך ושליך שלך חסיד, שלך שלי ושלי שלי רשע ;

הפרישו שכן הדין במעשרות בשנה ראשונה ושניה של שמטה היו מפרישי מעשר ראשון ללויים ומעשר שני לבעלים לאכלו בירושלם ובשנה השלישית היו מפרישים מעשר עני לעניים תחת מעשר שני לבעלים ואם רעה עיני בעלים ולא הפרישוהו בשלישית ליתני לעניים יהיה ענישם שיתרבה הדבר ברביעית שגזלו את העניים והקביה קבע את קובעיהם נפש אבל משום מעשר שני שבראשונה ובשניה אין דבר בעולם שאין בהם גול לעניים שמעם די מרקים אלו משום גול עניים הוא שכל הגזול ממנום גוזלים ממנו נפשו והוא מת בדבר ובשביעית מפני מעשר עני שבששית שלאחר שנה שלישית היה תור חליצה להפריש ברביעית ובחמישית מעשר שני ובששית מעשר עני תחתיו ואם לא הפרישו בששית הדבר מתרבה בשביעית וכן במוצאי שביעית שהיא שנה ראשונה של שמטה מפני פירות שביעית שלא קיימו בהם (שמות כ"ג י"ג) ואכלו אביוני עמך וכן במוצאי החג שבכל שנה ושנה מפני גול מתנות עניים שחג הסוכות הוא חג האסיף ואם גול את העניים בלקט שכחה ופאה ופרט ועוללות שאסף אל ביתו מתרבה הדבר במוצאי החג אבל לא בחג מפני כבוד החג (קמ"ו) :

ג' ארבע מרות באדם האומר שלי שלי ושליך שלך אינו רוצה שיהיו אחרים משלו ולא הוא שיהיה משל אחרים הרי זה אדם מוזנ משני מרות מדת הכילות ורעבון הנפש ומדת שנאת המתנות ומי שהוא משותף מסוב ומרע מדת בינוני הוא אם כן הרי זו מדת בינונית (קמ"ז) ומשנה זו אינה מדברת במי שאינו רוצה שהעניים יהיו מנכסיו דאדם כזה רשע הוא אלא במי שנותן צדקה כדי חיובו (קמ"ח) אבל בערכו הוא כילאי ואומר שלי שלי ושליך שלך ואומר חק כיון שנותן צדקה מה לנו ולערכו אם טבעו להיות קצצן הרי זו מדה בינונית וחולק עליו יש אומרים ואומר שזו מדת סדום (קמ"ט) שרעת מדת הכילות ורעבון הנפש נוברת על מדת שנאת המתנות ומביאתי למדת סדום שני בהם (איוב כ"ח ד') הנשכחם מני רגל שרצו לעקור דריסת הרגל מביניהם, שלי שלך שרוצה שיהיו אחרים מנכסיו ושליך שלי שרוצה גם הוא ליהנות מנכסיו אחרים מדעתן דאלו שלא מדעתן גזלן הוא אלא מדעתן מידי ומי שיש בו מדה זו הוא ראוי ליישוב העולם שהורגלו בכך ליהנות ולהנות

פרקי פרק חמישי אבות נח

יד ארבע מדות בדעות, נוח לבעוס ונוח לרצות יצא הפסדו בשכרו, קשה לבעוס וקשה לרצות יצא שכרו בהפסדו, קשה לבעוס ונוח לרצות חסיד, נוח לבעוס וקשה לרצות רשע :

עו ארבע מדות בתלמידים, מהיר לשמוע ומהיר לאבד יצא שכרו בהפסדו, קשה לשמוע וקשה לאבד יצא הפסדו בשכרו, מהיר לשמוע וקשה לאבד זו חלק טוב, קשה לשמוע ומהיר לאבד זו חלק רע :

וזה שאמר שלי שלך ושליך שלי עם הארץ, שלי שלך ושליך שלך שרוצה לההנות ולא ליהנות חסיד שנמנה מן הקו האמצעי והגיע עד הקצה האחרון ממדת הנדיבות ושנאת המתנות, שלך שלי ושלי שלי שרוצה ליהנות ולא לההנות רשע שהגיע עד הקצה האחרון ממדת הכילות ואהבת המתנות : **יד ארבע** מידות בדעות נוח לבעוס יש בידו שכר שהוא נוח לרצות והפסד שהוא נוח לבעוס וגדול ההפסד מן השכר אעפ"י שהוא נוח לירצות כיון שהוא נ"כ נוח לבעוס יהיו כל ימיו מכאוכים וכעס ענינו וזה טעם יצא שכרו בהפסדו שיצא השכר ונשאר ההפסד אבל מי שהוא קשה לבעוס וקשה לירצות אעפ"י שגם זה יש בידו שכר שהוא קשה לבעוס והפסדו שהוא קשה לירצות גדול שכרו מהפסדו שאעפ"י שהוא קשה לירצות כיון שהוא קשה ליבעוס נמצא שאינו כועס אלא פעמים מועטים או לא יבעוס כל ימיו וזה טעם יצא הפסדו בשכרו שיצא ההפסד ונשאר השכר ושתי מדות אלו הם ממוצעות בין הכעס והרצון [צל"ל] והרצוני] אלא שאחת משובחת מחברתה אבל קשה לבעוס ונוח לירצות הוא חסיד בנשותו לקו האחרון ממדת הרצון [הרצוני צל"ל] ונוח לבעוס וקשה לירצות הוא רשע בנשותו לקו האחרון ממדת הכעס ואמרו (ק"ך) לא תרחק דלא תחמי :

עו ארבע מדות בתלמידים מהר לשמוע ומהר לאבד יצא שכרו בהפסדו שיצא השכר של מהירות השמע ונשאר ההפסד של מהירות האבוד שהרי לא נשאר בידו כלום מתלמודו ואעפ"כ לא יתרם מללמוד קשה לשמוע וקשה לאבד יצא הפסדו בשכרו שיצא ההפסד של קושי השמע ונשאר השכר של קושי האבוד שהרי נשאר בידו תלמודו ואי משום שקשה לשמוע יסרח וישמע וכתב רבינו יונה ו"ל (קכ"א) דנמקא מנה לפרנסס למי שקשה לשמוע וקשה לאבד קודם ממי שממהר לשמוע וממהר לאבד שיש יותר תועלת בלמוד זה מבלמוד זה, ממהר לשמוע וקשה לאבד חכם ואעפ"כ לא יחל מלימודו דבר יום ביומו, קשה לשמוע וממהר לאבד זה חלק רע ואעפ"כ

פרקי חמישי אבות פרכי

נח ארבע מדות בנותני צדקה, הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים, יתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשלו, יתן ויתנו אחרים חסיד, לא יתן ולא יתנו אחרים רשע :

ואעפ"כ לא יחדל מלימודו דאחד המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכוין את לבו לשמים ועל היגיעה בלבד יהיה לו שכר ואלו הדברים אמר בהם התנא מדות ואינם מדות שיהיו בידו של אדם כמו המדות השנויים במשניות העליונות ולפיכך אמר במדות העליונות חסיד או רשע ולא אמר כן במדות אלו שמדות אלו הם ביד השם לחלקם לבני אדם ולא שייך לומר בשום חלק מהם חסיד או רשע שאין הדבר מסור בידו אלא ביד השם, והזכירם התנא שידע כל אחד מהם חלקו המיוחד לו ויבקש רחמים וכמו שאמרו (קכ"ב) מה יעשה אדם ויחכם ירבה כישיבה הרבה עשו כן ולא הועילו אלא יבקש רחמים ממי שהחכמה והתבונה שלו שני (משלי ב' ו') כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה :

נח ארבע מדות בנותני צדקה רוצה שיתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים (קכ"ג) שרוצה שיטול את השם המוב הוא לבדו (קכ"ג) ולא אחר שאינו חסיד בתועלת אחרים שיתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשלו שבידו ורעבון נפשו נרמה לו מדה זו שיתן ויתנו אחרים חסיד שזוכה ומוכה ועליו נאמר (ישעיה ל"ב ו') ונדיב נדיבות יעץ והוא על נדיבות יקום לא יתן ולא יתנו אחרים רשע שחוטא ומחטיא ועליו נאמר (שם ל"ב ז') וכדי בלי רעים הוא ומות יעץ וצריך עיון למה לא אמר כמו כן ביתנו אחרים והוא לא יתן רשע שהרי אינו רוצה לתת צדקה ואולי לא אמר בו רשע שהרי רוצה שאחרים יתנו צדקה ומה שהוא אינו רוצה ליתן כילתו היא שנרמה לו ולא רשעו ובפי' משנה זו כתב החכם ר' ישראל ז"ל (קכ"ד) שבעה שערים בביאור מצות הצדקה בקש ותמצא ויש לדקדק לשון ארבע מדות בנותני צדקה ואלו לא יתן ויתנו אחרים וכן לא יתן ולא יתנו אחרים לא שייך למימר בהן נותני צדקה (קכ"ה), וכן בסמוך ארבע מדות בהולכי בית המדרש והלא עושה ואינה הולך וכן לא עושה ולא הולך לא שייך בהו הולכי לבית המדרש וי"ל לפי שכך אדם חייב ליתן צדקה (קכ"ו) וכן כל אדם הייבם לילך לבית המדרש (קכ"ז) קרא כל האדם נותני צדקה והולכי לבית המדרש על דרך חיובה ורוצה לומר ארבע מדות באדם בנתינת הצדקה שמתחייב בה וכן ארבע מדות בהליכה לבית המדרש שהוא מתחייב בה או מעם בתולכי לבית המדרש

פרקי פרק חמישי אבות נמ

י ארבע מדות בהולכי בית המדרש, הולך ואינו עושה שכר הליכה בידו, עושה ואינו הולך שכר מעשה בידו, הולך ועושה חסיד, לא הולך ולא עושה רשע :

יח ארבע מדות ביושבים לפני חכמים, ספוג ומשפך משמרת ונפה, ספוג שהוא סופג את הכל, ומשפך שמכניס בו ומוציא בו, משמרת שמוציאה את היין וקולטת את השמרים, ונפה שמוציאה את הקמח וקולטת את הסלח :

וכן בנחתי צדקה שמות במקום תאר ורוצה לומר בנתינת הצדקה ובהליכת בית המדרש ותו לא מיירי :

יז ארבע מדות בהולכי לבית המדרש כבר פרשנו שכל אדם חייב ללכת לבית המדרש שבעירו ואמרו רז"ל (קבי"ח) כל מי שיש לו בית המדרש בעירו ואינו הולך לשם חייב מיחה ואמרו (קבי"ט) לעולם ירוץ אדם לשמוע דבר הלכה ואפי' בשבת שאין הלוכו בשבת כדרך הלוכו שד חול ואפי' הכי רץ הוא לשמוע דבר הלכה (ק"ל) ואמרו אנרא דפרקא ריהמא (קל"א), הולך ואינו עושה שכר הליכה בידו, מעם אינו עושה אינו רוצה לומר שאינו עושה כלל דאם כן רשע הוא אלא אינו עושה בקביעות אלא באקראי כשנראה המצוה בידו יעשה אבל אינו מחזיר אחריה. עושה ואינו הולך שכר מעשה בידו, ואעפי' שאם אינו הולך לא ידע דקדוק המצות אפי' הכי אם עושה אותם כפי דעתו המועטת יש לו שכר בעשייה ההיא, הולך ועושה חסיד שעושה מצוה בדקדוקה ולפנים משורת הדין ונקרא חסיד, לא הולך ולא עושה רשע ועליו נאמר (משלי מ"ו י"ב) לא יאהב לץ הוכח לו אל חכמים לא ילך :

יח ארבע מדות ביושבי לפני חכמים ספוג זה ספוג הגמצא על שפת הים שסופג את המים בין צלולים בין עכורים ונקרא בלשון ערבי צופה אלכחני (קל"ב) וכן יש תלמיד שמקבל וקולט כל מה ששומע אבל אינו יודע להבהין איוה עיקר, משפך הוא כלי שנותנין בו יין ונשפך מחוכו לתוך הכלי שפיו נתון עליו כמנהג מוכרי יין והוא הנקרא בלשון ערבי קומה (קל"ג) וכן יש תלמיד שמקבל כל מה ששומע אבל אינו קולט דבר כמשפך הזה שמכניס בו ומוציא בו, משמרת הוא הכלי שנותנין על פי החבית בשעה שמכניסים בה היין מתחלה הנקרא בלשון ערבי מצפאה (קל"ד) ומוציאה את היין וקולטת את השמרים וכן יש תלמיד ששוכח כל הדבר הנכון ואינו

פרקי פרק חמישי אבות

י **כל** אהבה שהיא תלויה בדבר בטל דבר בטלה אהבה, ושאינה תלויה בדבר אינה בטלה לעולם, איזו היא אהבה שהיא תלויה בדבר זו אהבת אמנון וחמרי, ושאינה תלויה בדבר זו אהבת דוד ויהונתן ;

כ **כל** מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים ושאינה לשם שמים אין סופה להתקיים. איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים זו מחלוקת הלל ושמאי, ושאינה לשם שמים זו מחלוקת קרח וכל ערדו :

ואינו משמר אלא הדבר שאינו נכון ומשלו משל (קל"ה) למה הדבר דומה לתינוק שנותנין לו מרגלית וחזרין ונותנין לו פת, וזורק המרגלית ואיחו את הפת וחזרין ונותנים לו חרס וזרק את הפת ונופל את החרס, נפה היא דנקראת בלשון ערבי מעל (קל"ו) והיא מוציאה את הקמח וקולטת את הסולת שהטוחן שעושה הסולת לוחת החטין וטוחנן מעט מעט עד שחשיר קליפתו ומניפין בגפה והגפה משרת קליפתו דרך נקבי הגפה שהן דקים וקולטת את הסולת לפי שהיא נסה שעדיין לא נטחנה כל צרכה ואח"כ מוליכין אותה לטחון ונטחנת כל צרכה והוא שאמר נפה שמוציאה את הקמח וקולטת את הסולת וכן יש תלמיד והוא המשובח שבתלמידים שקולט ומשמר את הדבר הנכון ושוכח את הדבר שאינו נכון, ואמרו (קל"ז) ספוג תלמיד ותיק, משפך תלמיד טפוש, משמרת תלמיד רשע, נפה תלמיד פקח

י **כל** אהבה שהיא תלויה בדבר אהבה תלויה בדבר זה דבר נופני שאין לך דבר נופני שאינו בטל וכשהוא בטל בטלה האהבה וזו היא אהבת אמנון וחמרי ונאמר בו (שמואל ב' י"ג ט"ו) כי נדדה השנאה אשר שנאה מהאהבה אשר אהבה ושאינה תלויה בדבר נופני אלא בדבר רוחני כאהבת ת"ח זה לזה הדבר רוחני אינו בטל אם כן אהבה כזו אינה בטלה לעולם וזו היתה אהבת דוד ויהונתן ונמצאת אומר הצעת המשנה כל אהבה שהיא תלויה בדבר בטל דבר בטלה אהבה ושאינה תלויה בדבר אינה בטלה לעולם (קל"ח) :

כ **כל** מחלוקת שהיא לשם שמים יכו' מחלוקת שמאי והלל לא היה להשתרר זה על זה אלא לשם שמים להוציא הדברים לאמתתן ובהפך היה מחלוקת קרח וערדו על משה, ומחלוקת שמאי והלל העמידה קיום העולם שמימיהם אני שותין עד היום והוא הלכה ככ"ה גם יש דברים שהלכה כב"ש אבל קרח וערדו אבדו מתוך הקהל וי"מ (קל"ט) לפי ששמאי נזכר לעולם קודם הלל נמצא שהלל הוא החורק על שמאי ולפי שמחלוקתו היתה

פרקי פרק חמישי אבות 8

כל המוכה את הרבים אין חטא בא על ידו וכל המחטיא את הרבים אין מספיקים בידו לעשות תשובה. משה זכה וזכה את הרבים וכות הרבים תלוי בו שנאמר צדקת יי עשה ומשפטיו עם ישראל ירבעם בן נבט חטא והחטיא את הרבים חטא הרבים תלוי בו שנאמר על המאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל :

כז כל מי שיש בו שלשה דברים הללו הוא מתלמידיו של אברהם אבינו, ושלשה דברים אחרים הוא מתלמידיו של בלעם הרשע. עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו, עין רעה ורוח גבוהה

היתה לשם שמים לפיכך נתקיימה מחלקותו שקבעו חכמים הלכה כמותו ואמרו (ק"ס) בית שמאי במקום כ"ה אינה משנה וקרא ועדתו שחלקו על משה שלא לשם שמים לא נתקיימה מחלוקתם ובטלו דבריהם ועמדו דברי משה עבד ה' :

כל המוכה את הרבים אין חטא בא על ידו וכך הדין נותן כדי שלא יהא הוא בנהגם ותלמידיו בנ"ע ועליו נאמר (תהלים ס"ו י) כי לא תעזוב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחת וכן כל המחטיא את הרבים אין מספיקים בידו לעשות תשובה כדי שלא יהא הוא בנ"ע ותלמידיו בנהגם ועליו נאמר (משלי כ"ח י"ו) אדם עשוק בדם נפש עד בור ינוח אל יתמכו בו ודרשו (קמ"א) בו מי שמאבד את נפש חברו עד יום מותו שירד לבור אל יתמכו שאין מספיקין בידו לעשות תשובה, ומה שאמר במשנה זו אין חטא בא לידו וכן אין מספיקין בידו לעשות תשובה מפני כעין שכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה ולעולם רשותו של אדם נתונה בידו וכבר פירשתי בפרק ד' משנה ה' :

כז כל מי שיש בו שלשה דברים הללו וכו' עין טובה זו נדיבות וכן באברהם אומר (בראשית ח"י ז) ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר רך וטוב ואומר (שם כ"א ל"ג) ויטע אשל בבאר שבע ועליו נאמר (תהלים מ"ו י) נדיבי עמים נאספו עם אלקי אברהם. ד"א עין טובה זה השמח בחלקו (קמ"ב) וכן באברהם הוא אומר (בראשית י"ד כ"ג) אם מחוסר עד שירך נעל ואם אקח מכל אשר לך ורוח נמוכה זו עניו יותר מדאי עד שמגיע לקצה האחרון מן השפלות וכן באברהם הוא אומר (בראשית ח"י כ"ו) ואנכי עמר ואפר ולא לפני המקום כלכד אלא אפ"י לפני בני אדם כאמרו לאורחים (שם ח"י ה') על בן עברתם על עברכם ואמר לבני חת (שם כ"ג ד') נר ותושב אנכי

אבות

פרק חמישי

פרקי

ונפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע. מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע תלמידיו של אברהם אבינו אוכלין בעולם הזה ונוחלין העולם הבא שנאמר להנחיל אהבי יש ואציתיהם אמלא, תלמידיו של בלעם הרשע יורשין ניהנם ויורדין לבאר שחת שנאמר ואתה אלהים תורידם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם ואני אכטח בך :

אנכי עמכם ואומר (שם) וישחתו אברהם לפני עם הארץ ונפש שפלה, זה מי שנפשו ברה וזכה ואינו מתאוה לשום עבירה ואמרו ז"ל (קמ"ג) אברהם השלים עם יצרו ודרשו (שם י"ב י"א) הנה נא ידעתי כי אשה יסת מראה את שלא הסתכל בה עד אותו היום וכשנרש את הגר ואת בנה העיד בו הכתוב (שם כ"א י"ב) וירע הדבר מאוד בעיני אברהם על אדות בנו, על אדות בנו היה קשה בעיניו ולא על אדות הגר שלא השגיח בהגר (קמ"ד) ואעפ"י שידעה קודם לכן ומה שאומר (שם כ"א י"ב) אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך פירושו שהיה קשה בעיניו על האמה בעבור הנער שהיה מספר שמא חמות האמה בדרך ואין מרחם על הנער או שהרע בעיניו על האמה מפני חבת בנה ולא להגות חשמיש כך פירשה הרמ"ה ז"ל (קמ"ה) ועליו ועל תלמידיו נאמר (משלי ח' כ"א) להנחיל אוהבי יש וכו', ונאמר באברהם (ישעיה מ"א ה') ורע אברהם אוהבי, עין רעה רעב תנות (!) הנפש וחמוד ממון וכן בבלעם הוא (במדבר כ"ד י"ג) אומר אם יתן לי בלק מלוא ביתו כסף וזהב שחמד ממון אחרים ואומר (דברים כ"ג ה') ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור ורוח גבוהה וכן בבלעם הוא אומר (במדבר כ"ד ט"ז) נאם שומע אמר'י ויודע דעת עליין השתא דעת בהמתו לא הוה ידע דעת עליין הוה ידע (קמ"ו) ובאבות דרי נתן (קמ"ז) ורוח גבוהה מנין שני (שם כ"ב י"ג) לכו אל ארצכם כי מאן ה' לתתי להלך עמכם, אמר להם וכי עמכם אני הולך והלא עם גדולים מכם אני הולך איני חשוב לילך עם הדיוטים אלא עם שרים ומלכים, וכן הוא אומר (שם כ"ב ט"ז) ויוסף עוד בלק שלוח שרים רבים ונכבדים מאלה ע"כ ונפש רחבה שמתאוה לדבר עבירה וכן בלעם השיא עצה להכשיל את ישראל בדבר ומה שני (שם ל"א ט"ז) הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם וכו' ואלמלא שהיה שטוף בזמה לא היה יועץ כן, וראוי שיקרא איש דמים שהפיל כמה רבבות מישראל במנסה בגרמת נוקי, בעצחו ועליו ועל תלמידיו נאמר (תהלים נ"ה כ"ד) ואחא די תורידם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם וימי האדם שבעים שנה ואמרו בספר חלק (קמ"ח) שנהרג בלעם והוא בן ל"ג שנים :

פרקי חמישי אבות סא

כג **יהודה** בן תימא אומר, הוי עז כנמר וקל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים: הוא היה אומר, עז פנים לניהגם ובושת פנים לנן עדן: יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך:

כג **יהודה** בן תימא אומר וכו' בסדר הזה הגרסא לפי המפרש הזה (קמ"ט) תחלה גרים יהודה בן תימא אומר וכו' ואח"כ הוא היה אומר עז פנים וכו' ואח"כ דברי בן בנ ובן הא הא ומשנה זו כתובה במשנה ירושלמית ובה מסיים המסכתא אבל במשניות הללו (ק"ן) מוסיפין בה דברים אלו וזה נסחם יהודה בן תימא אומר וכו' עד ותן חלקנו בתורתך, עז פנים ר' אליעזר אומר ממזר, ר' יהושע אומר בן הנדה, ר' עקיבא אומר ממזר ובן הנדה, ר' אלעזר אומר בידוע שלא עמדו רגלי אבותיו על הר סיני ועל כלם אליהו כותב והקב"ה יחתם, אוי למי שפוסל את זרעו ופוגם את משפחתו ונושא אשה שאינו הוגנת לו וכל המוסל פסול ואינו מדבר בשבחיו של עולם וסוף אדם דמות וסוף בהמה לשחיטה והכל דמיתה הם עומדים, ר' יהודה אומר אשרי מי שעמלו בתורה עושה נחת רוח ליוצרו, גדל בשם טוב ונסמר בשם טוב מן העולם ועליו אמר שלמה בחכמתו (קהלת ז' א') טוב שם משמן טוב, למוד תורה הרבה כדי שיתנו לך שכר הרבה ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא, הוא היה אומר בן חמש שנים למקרא וכו' בן בנ אומר וכו' עד לפום צערא אנרא, הוי עז כנמר אעפ"י שהוא אומר עז פנים לנהגם פעמים שאדם צריך להיות עז פנים להוכיח וליסר עובדי עבירה שעוהו כיו הוא לשם שמים על דרך (תהלים ח"י כ"ו) עם עקש תתפתל, וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים, וכן דוד הוא אומר (שם ק"ט ס') חשתי ולא התמהמהתי לשמור מצותיך, ואמרו ז"ל (קנ"א) הוריון מקדימין למצות ובסדרש (קנ"ב) הוי עז כנמר וקו"י ה' יחליפו כח, וקל כנשר יעלו אבר כנשרים, ורץ כצבי ירוצו ולא ייענו, וגבור כארי ידכו ולא ייעפו עיכ, הוא היה אומר עז פנים לנהגם וכן שלמה הוא אומר (משלי כ"א כ"ט) העז איש רשע במניו ואומר (תהלים מ' י"ח) ישובו רשעים לשאלה ובוש פנים לנן עדן וכן הוא הוא אומר (שמות כ' כ"א) ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו זו בושת פנים והיא מביאה את האדם לנהוג בן עדן וכבר אמרו (קנ"ג) נודעו ישראל בני מדות אלו ביישנים רחמנים וגומלי חסדים והתנא אומר כשם שזכינו לכושט פנים כך יהי רצון מלפניך ה' אלקנו שנוכה כבנין עירך ציון במהרה בימינו

פרקי פרק חמישי אבות

בימינו כך פירשה הרמב"ם ז"ל (קנ"ד) ושוב הבינותי בספרים (קנ"ח) שיש ספרים שאומי חלה יהי רצון מלפניך שתתן חלקני בתורתך ואח"כ אומר ותבנה ציון עירך וכו'. ונראה לי לפרש לפי שאמר עו פנים לנהגם וכוש פנים לנן עדן אמר יהי רצון מלפניך שתתן חלקנו בתורתך והיא תביאנו לידי בוישת פנים, ותרחקינו מעוות פנים ובשכר זה תבנה ציון במהרה בימנו ויספו ענוים בהי שמחה ובערבי ססחים (קנ"ו) מפרש ה"י עו כנמר וכו' בענין אחר גבי מאי דאמר ר' עקיבא עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות דקאמר התם אבל עושה דבר מועט בתוך ביתו ומאי ניהו אמר רב פפא כסא דהרנסא כדחנן יהודה בן תימא אומר ה"י עו וכו' ופירש רש"י ז"ל (קנ"ו) ה"י עו כנמר להתחוק במצוה זו יותר ממה שהיכולת בדרך ע"כ, עו פנים ר' אליעזר אומר זה ממזר וכו' ברייתא היא במסכת כלה (קנ"ח) וכך שנוי שם, עו פנים ר' אליעזר אומר זה ממזר ר' יהושע אומר בן הנדה, ר' עקיבא אומר ממזר ובן הנדה, פעם אחת היו זקנים יושבין ועברו לפניהם שתי תינוקות אחד נלה ראשו ואחד כסה ראשו זה שנלה ראשו אמר ר' אליעזר ממזר, ר' יהושע אומר בן הנדה, ר' עקיבא אמר ממזר ובן הנדה אמרו לו ר' עקיבא היאך מלאך לכך לומר דבר זה אמר להם אני אקיימנו הלך אצל אמו של אותו תינוק ומצאה יושבת ומוכרת קטניות בשוק אמר לה בתי אם תאמרי לי מה שאני שואל ממך אני מביאך לחיי העולם הבא אמרה לו השבע בי וכו', אמר לה בנך זה מה שבו אמרה לו כשנכנסתי לתופה הייתי נדה ופירש ממני בעלי ובא עלי אחר שהוא שושביני, נמצא אותו תינוק ממזר ובן הנדה אמרו גדול היה ר' עקיבא שהכחיש את רבותיו באותה שעה אמרו ברוך ה' אלקי ישראל שנלה סירו לעקיבא בן יוסף סוד ה' ליראי ע"כ, ר' אליעזר אומר בידוע שלא עמדו רגלי אבותיו על הר סיני שמד סיני קבלו ישראל מדה זו של בשת פנים וזו היא פסקה וזהמתם שאמרו חכמים ז"ל (קנ"ט) ישראל שעמדו על הר סיני פסקה וזהמתם שאין לך זהמא גדולה מעוות פנים ועל כולם אליהו כותב וכו' מימרא היא בפרק עשרה יוחסין בקדושין (ק"ס) אמרה רב המנונא והכי איתא התם, אמר רב המנונא כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו אליהו כופתו והקביה רוצעו ועל כולם אליהו כותב והקביה הוחם אוי לו דמי שפוסל את זרעו ופוגם את משפחתו וכל המוסל פסול ואינו מדבר בשבחו שר עולם, ואמר שמואל במומו פוסל, ומעשה באחד שהיה קורא לבני אדם עברי ודכריו עליו רב יהודה שהוא עכר ונמצא בדבריו ע"כ ועל כולם על כל עוי פנים אלו אליהו כותב אם הם ממזרים או בני נדה או שניהם כאחד רעים והקביה הוחם ומחתים על ידו, או לו למי

פרקי פרק חמישי אבות סב

שפיסל את זרעו שנושא ממזרת או שסחה וסינס את משפחתו ונושא אשה שאינה הוגנת לו כלומר פסולה ובמסכת כתובות (קס"א) נאמן תינוק לומר שאכלנו בקציצה של פלוני דתנו רבנן כיצד קציצה אחד מן האחים שנשא אשה שאינה הוגנת לו באים בני המשפחה ומביאין חבית מלאה סירות ושוכרין אותה באמצע רחבה של עיר ואומרים אחינו בית ישראל שמעו אחינו פלוני נושא אשה שאינה הוגנת לו ומתיראים אנו שמא יתערב זרעו בורענו באו וטולו לכם דוגמא לדורות כדי שלא יתערב זרעו בורענו זו היא קציצה שהתינוק נאמן להעיד עליה ע"כ ושעם קציצה שבדבר זה היה נקצץ ממשפחתו (קס"ב) ובירושלמי של מסכת קדושין (קס"ג) אומר שבשעה שהיה מנרשה היו עושין כמו כן ענין זה ואומרים חור פלוני למשפחתו, וכל הפוסל פסול שבמומו פוסל וכן אחאב אומר לאליהו (מלכים א' י"ח י"ז) האתה זה עובר ישראל והוא היה העובר, ואינו מדבר בשבחו של עולם דהא תליא כיון שרוצה לפסול את הבריות הרי אינו מדבר בשבחן ומה יחזין לדשנו והלא סוף אדם דמות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים במסכת ברכות (קס"ד) אכנסא טוב אומר כמה מרח אושפיו ואכנסאי רע שאינו מדבר בשבחו של עולם אומר כל מה שמרח דא מרח אלא בשבילו ובשביל ביתו, ר' יהודה אומר אשרי מי שעמלו בתורה וכן אמר ר' יונה וצ"ל (קס"ה) דרך צחות אדם לעמל יולד אשרי מי שעמלו בתורה עושה נחת רוח ליוצרו כיון שעמל בתורה עושה נחת רוח ליוצרו ויש גורסי (קס"ו) עושה נחת רוח ליוצרו שאינו מסתפק בעמלו בתורה בלבד אלא עם התלמוד יהיה המעשה וזה טעם עושה נחת רוח ליוצרו, נדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם שהתורה מביאתו לידי שם טוב למוד תורה הרבה כדי שיתנו לך שכר הרבה ודע סתן שכתן של צריקים דעתיד לבא ואם לא יהיה לו שכר בעולם הזה אל יבעוט כי השכר האמתי בעולם הבא, הוא היה אומר, בן חמש שנים למקרא ובמסכת כתיבות (קס"ז) אמר ליה רב לרב שמואל בר שילת בציר משית לא תקבל בר שית קבד ואוספי לי כי תירא, כלומר הליעטהו לנימות גדולות כשור לדרת עמו לחיו להכות ולרדותו עד שילמוד ויש לנו לתרץ בין שני הממרות דהכא קאמר בן חמש למקרא והתם קאמר בציר משית לא תקבל וכו' יש אומרי (קס"ח) דבן חמש דקאמר הכא בן חמש שנים שלמות והיינו בר שית דקאמר התם שנכנס בשנה ששית יום אחד ויש אומרים (קס"ט) דבן חמש דקאמר הכא לנלגל עמו בנחת ובר שית דקאמר התם דירד עמו לחיו בן עשר דמשנה, בחמש שנים קורא מקרא עד שיהיה בן עשר שלמות ואח"כ יתחיל משנה ושונה אותה

פרקי פרק חמישי אבות

כד הוא היה אומר, בן חמש שנים למקרא בן עשר שנים למשנר בן שלש עשרה למצות בן חמש עשרה לתלמוד בן שמנה עשרה לחמה בן עשרים לדרוק בן שלשים לכח בן ארבעים לבניה בן חמשים לעצה בן ששים לזקנה בן שבעים לשיבה בן שמונים לנבירה בן תשעים לשוח בן מאה כאלו מת ועבר ובטל מן העולם :

חמש שנים אחרות שלמות וכשיהיה בן טו שנה שלמות ילמוד חלמוד שכל תלמיד שלא ראה סימן יפה בתלמוד חמש שנים שוב אינו רואה (ק"ע) ולכך נותנין לו חמש שנים למקרא ושוב חמש שנים למשנה ואח"כ תלמוד ולמדו זה הדבר מהלויים כחוב אחד אומר מבן חמש ועשרים שנה וכתוב אחד אומר מבן שלושים שנה הא כיצד בן כ"ה לחנוך שמחנכין אותו לתלמוד העכודות כל חמש שנים ובן שלשים לעברה שכבר הוגל בהנחה כל חמש שנים ומעתה יודע לעבד עבודת הקדש (קע"א) וא"ת הכא קאמר בן עשר למשנה ובכתובות קאמר (קע"ב) בן י"ב למשנה וי"ל דהתם מיירי לירד עמו לחייו דאין יורדין עמו לחייו אלא מבר הריסר והכא איירי לגדל עמו בנחת דמגלגלין עמו מבן עשר, בן שלש עשרה שנה למצות שבן י"ג שנה ויום אחד חייב בכל המצות שבתורה ולמדו דבר זה משמעון ולוי במעשה שכם (קע"ג) שנחייב בהם (בראשית ל"ד כ"ה) איש חרבו ומוכיח בסדר עולם (קע"ד) שהיה לוי בן י"ג שנה נמצאת אומר בן י"ג שנה נקרא איש להתחייב בכל עונשין ודווקא בעונשי ב"ד של מטה אבל בעונשי ב"ד של מעלה אין עונשים עד שיהא בן עשרים שנה ולמדו דבר זה מדור המדבר שלא נורה נורה על פחות מבן עשרים (קע"ה) וזה טעם בן עשרים לדרוק שרורפי' אותו מן השמים ויש בו פ"י אחר (קע"ו) ובמדרש עם זו יצאתי לי זו בנמטריא י"ג הו' (קע"ז) שבן י"ג שנה ומעלה נקרא עם להתחייב במצות בן חמש עשרה שנה לתלמוד כמו שפירשתי שמבן ט"ו שנח ומעלה יש לו לתלמוד חלמוד ואין לחכמת התלמוד קצבה ודרשו חז"ל (קע"ח) דדיה ירווך בכל עת (משלי ה' י"ט) זה תלמוד מה הדד כל זמן שאתה ממשמש בו אתה מוצא חלב כך התלמוד כל זמן שאתה עומק בו אתה מוצא בו טעם. בן שמנה עשרה לחוסה פ"י רש"י וי"ל (קע"ט) כנגד י"ח אדם הכתובים בפרשת בראשית מויאמר אלקים נעשה אדם עד ויבן ה' אלקים את הצלע ואם תאמר י"ח הם דל חד לנוסיה והשאר לדרשה ע"כ וצריך עיון שבקשתי ולא מצאתי (ק"פ) ובמדרש (קפ"א) והוא אשה בבתוליה יקח והיא בנימטריא י"ח הו' והא דאמי רב חסדא (קפ"ב) האי דעדיסנא מחבראי

פרקי פרק חמישי אבות סג

כה **בן בנ** בנ אומר, הסך בה והסך בה דכלה בה ובה תחוי וסיב וכלה
בה ומנה לה תווע שאין לך מרה טובה הימנה ;
כו **בן הא** הא אומר, לפס צערא אנרא :

דנסיבנא בר שחטר ואלו נסיבנא בר ארבסר הוה אמינה דשטנא נירא בעיניה,
מימ הנושא אשה איני יכול ללמוד תורה וכמו שאמרו (קס"ג) ריחים בצוארו
ויעסוק בתורה ומבן ס"ו שנה לתלמוד ולפחות ילמוד ג' שנים כענין שני
(דניאל א' ה') ולגדלם שנים שלש ואומי (שם א' ד') וללמדם ספר ואחיב
ישא אשה נמצאת אומר בן י"ח לחוסה ואי אמרת לא ישא אשה עד שילמוד
תלמוד חמש שנים שזהו זמן שרואה סמן טוב בתלמודו יש להביא ראיה מהא
דאמרינן בפ"ק דקידושין (קס"ד) תנא דבי ר' ישמעאל עד עשרים שנה יושב
הקביה ומצפה לאדם מתי ישא אשה כיון שהגיע לעשרים שנה ולא נשא
אשה אמר הקביה חסח עצמותיו של זה הילכך ילמוד ג' שנים מבן ס"ו שנה
עד שיהיה בן י"ח ובן י"ח יעשה חוסה ולמרב (ז') לא יעבור עשרים, ודברים
אלו יתבארו בפ"ק דקידושין (קס"ה) בן עשרים לרדוף, כבר פירשנו למעלה
שבן י"ג שנה למצות והוא זמן שמענישי אותו ביד של משה אם עבר עבירה
אבל ביד של מעלה עד בן עשרים וזהו לרדוף שירפודו מן השם ס, דיא
לרדוף אחר מוונותי, שנשא אשה בן י"ח והוליד בשתי שנים וכבר שנה
תלמודו יעסוק בדרך ארץ, (קס"ו), דיא (קס"ו) לרדוף אחר מוונותי, שנשא
אשה בן י"ח ושמת את אשתו כל שנת י"ח ובשנת עשרים יכול לרדוף, דיא
(קס"ח) לרדוף אחר מעשים טובים שכבר למד תלמוד שמביא לידי מעשה, בן
שלשים לכה מנא דין מלויים שני בהם (במדבר ד' ג') מבן שלשים שנה
ומעלה עד בן חמשים שנה חסיד אותם כל הבא לצבא צבא לעבד עבדה
באהל מועד שאין כח האדם נמר עד שלשים שנה (קס"ט) בן ארבעים לכינה
ס"י רמיה ז"ל (ק"י) שאין ראוי לאדם להנהיג עצמו במעשה מרכבה וכל מה
שהוא תלוי בה אלא מארבעים שנה ואילך וזו היא הנקראת בינה ע"כ, דיא
(קצ"א) בן ארבעים לכינה שאמר דהם משה לישראל בשנת הארבעים (דברים
כ"ט ג') ולא נתן ה' דכס לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה
ואמרו רז"ל (קצ"ב) מכאן שאין אדם עומד על דעת רבו עד ארבעים שנה,
בן חמשים לעצה מנא דין מלויים שני בהם (במדבר ח' כ"ה) ומבן חמשים
ישיב מצבא העברה ולא יעבד עוד ואומר (שם ח' כ"ז) ושרת את אחיו ודרשו
ז"ל (קצ"ג) ששרות זה שהיה משיאן עצה ומלמדן, בן ששים דוקנה שני
(איוב)

פרקי חמישי אבות פרכי

(איוב ה' כ"ה) תבא בכלח אלי קבר בכלי' בנימטריא ששים, בן שבעים לשיבה בן שמנים לנכורה, כד"א (תהלים צ"ו) ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בנכורות שמונים שנה והנה דוד המלך היו ימיו שבעים שנה וכתוב ביה (דברי הימים א' כ"ט כ"ח) וימת [דוד] בשיבה טובה הוי בן שבעים לשיבה, ואמרו ז"ל (קצ"ד) כיון שהגיע אדם לנכורות אין בו כח לאכיל ולשתות ומכא הקב"ה עבודתו הוא חי הוי בן שמנים לנכורה, ורמ"ה ז"ל (קצ"ה) ס"י כבר נכנס זה לנכורות שנים וצריך לחוש לעצמו ע"כ, בן חששים לשות אין ראוי למלאכה ולעשות מעשה אלא לשון לשון שיחה ולא לשיחה בטלה אמרו אלא לדברי תורה ולדבר חכמה, ויש לשון בשי"ן נקודה לצד ימין ומפרש לדודן שחזו וכפוף וי"מ מלשון שיח ומערה כאלו אמר לקבר (קצ"ו) בן מאה כאלו מת ועבר ובטל מן העולם בן כנ כנ וכו' שמעתי שבן כנ בן היה בן גר וגיורות (קצ"ז) ונוטריקון ב"ג ב"ג בן גר וגיורות ואמרו שהוא בן הא הא כלומר בן אברהם ובן שרה שנחוסף בשם כל אחד ה"א וכן דרך רכנות לגנים בן אברהם אבינו (קצ"ח) מפי החכם ר' יהודה נרו בן מורי זצ"ל (קצ"ט) הפוך כה והפוך בה, הטעם שכל ימיו יש לאדם דעסוק בתורה, הכו"א בה, שכל החכמות קבועות בה, וסיב וכלי בה, סיב מלשון שיבה, וכלי מלשון יבללו ימיהם בשוב שיוקין ויבלה ימיו בתלמוד תורה, ובה תחזי כענין שני (תהלים קי"ט י"ח) גל עיני ואביטה נפלאות מחורתך ומנה לא תזוז כענין שני (יהושע א' ח') לא ימוש ספר התורה הזה מפ"ך, שאין לך מדה טובה הימנה, כענין שני (משלי ד' ב') כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו ואומר (תהלים קי"ט ע"ב) טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף, בן הא הא אומר לפוס צערא אנרא, הרי אמרו (ר') אדם כי ימות באהל אין התורה מחקיימת אלא במי שממיה עצמו עליה ולא במי שמחיה עצמו עליה וכן הוא אומר (איוב כ"ח י"ג) ולא תמצא בארץ החיים ודרשו רז"ל (ר"א) אף חכמתי עמדה לי חכמה שלמדתי באף היא עמדה לי, וכן צוה רבינו הקדוש את בנו ורוק מרה בתלמידים כרי שילמדו מתוך אימה כנתינתה מדר סיני, והדין נתן שהגיע בתורה ומצטער עליה שיש לו שכר טוב בעמלו ואם מיצר הוא עכשו שמח הוא לאחר זמן ואמרו (ר"ב) האומר ינעתי ולא מצאתי אל תאמן, מצאתי ולא ינעתי אל תאמן, ינעתי ומצאתי תאמן, סליק פרקא חס פרק חמשי תל"ח (ר"ג):

סליקא מסכתא למרי עלמא אודיתא ורבה תושבחהא.

הגהות ובאורים.

- (א) דף ל"ב ע"א :
 (ב) דף כ"א ע"ב :
 (ג) ע"י מחזור וערי ונגן לזכות להשפיע :
 (ד) ע"י מה שכתבו צנצנא :
 (ה) המוסגר הוספתי ואפשר הציא הראש זה הפירוש בפירוש על התורה אשר הזכירו הגאון חיד"א :
 (ו) פירוש לזכות :
 (ז) סנהדרין ק"ח ע"א ונר"ב :
 (ח) לא מלאתי עבור זה וקורבן צ"ס ומדרשים חכן מרש"י ע"ז דף ט"י ע"א ד"ה לחומריה מוכח הכי. ועי' כסף רחמים על אדר"ן פ' ג"ל ה"א שהציא ג"כ מלאך הזה :
 (ט) המוסגר הוספתי :
 (י) ע"י מחזור וערי :
 (יא) ע"י מנגן לזכות להשפיע :
 (יב) צרכות דף נ"ז ע"ב :
 (יג) ע"י מחזור וערי :
 (יד) פרק ל"ג ה"ב :
 (טו) פרק כ"ו עד ל"א :
 (טז) פ' ל"ג ה"ב :
 (יז) נאדרש תהלים פ' י"ח ופ' ל"ח קא חשיב עשר נקיונות של חלוצים ושני המדרשים הלוקים זה נחם נחמד קא חשיב שנים של שרה וקא חשיב נמי של פרעה ושל אבימלך ונאריך לא קא חשיב חלל שנים של שרה ולא של פרעה ואבימלך ובשני האקומוות לא קא חשיב בפירוש קצורה שרה וע"י מנגן לזכות של"ן ג"כ על פירוש רבנו יונה שהקשה ג"כ על מדרש תהלים ה"ל :
 (ח"י) בפירוש המעשה :
 (יט) ע"י מנגן לזכות :
 (כ) בפירוש לנשכחתי וכונחו נקרא וכבר הקשה על זה המנגן לזכות נחשנין :
 בפירוש

(כא) צפירוש הושנה :

(כב) הייט רי מואיר הלוי עיין צונצוא :

(כג) עיין צונצוא שלכו :

(כד) ואפער עזה גיכ כוזכת רש"י ז"ל וזה שכתב "לא כחפרש לכר" לפי שגרסת

הושנה על הים ואילו נסים שבים זיל קרי צומדקס תכחומא ואצות

דרי נתן :

(כה) צפירוש הושנה :

(כו) עיין עליו צונצוא :

(כז) פסיקתא רבתי פ' ויהי צחלי הלילה ופסיקתא זוטרתא פ' צא ורש"י עה"ת

סס :

(כח) עיין לעיל ס"ק כ"ב :

(כט) פ' צטלח :

(ל) פרק ל"ג ה"ב :

(לא) עי' מדרש שמואל :

(לב) תרגום אונקלוס :

(לג) עיין לעיל ס"ק כ"ב :

(לד) דף נ"ח ע"א :

(לה) פ' ל"ד ה"א :

(לו) ואילו היתה ונחלוצת אשה ונעוצרת מריה צטר הקודש היו לריכים ליתן לה

מופרי סכנת נפשות כדלמדין ציומא פ"ח לענין י"ב ואיקורי אכילת עיין

מגן אבות להשצ"ץ :

(לז) עיין מוזרזר וטרי שהוכיח מדברי התרגום שחרגם על הפסוק ולא ילין חלב

חגי (שמות כ"ג) ולא יציתון צר מומצחא שאין ליכת קדשים על גבי

המוצח פוסלן אף שצבר עבר זונן ואעפ"כ לא הסריח צטר קדש מועול :

(לח) דף ע"ב ע"א ועיין מוזרזר וטרי ומה שליון סס תרה"ג מוהר"ר שמוען

הרדויען זל"ל :

(טל) פ"י ה"א :

(מ) מנחות דף ס"ח ע"ב :

(מא) ואקורין לאכול חדש :

(מב) ע"ב ע"ב :

(מג) פסחים מ"ז ע"א וס"ב :

(מד) תמיד כ"ט ע"ב :

ווד) עי' מנגן אצות :

וזה) דף כ"א ע"ב :

וזה) יומא ס"ט :

וזה) ס"ט :

וזה) ס"ט :

וזה) וי"ר בראשית פ"ה ויקרא פ"י וקהלת פ"א ובאדר"כ פרק ל"ה כחצ ובשנים
ונשחחים ונשחחים ונשחחים ועיין פירוש אהבה חסד ס"ט ורש"י יומא דף
כ"א ע"א ד"ה ונשחחים :

כ) פ' ל"ה :

כא) פירוש אצות :

כב) עי' מנגן אצות :

כג) ואל"ה וי"ר הרה"ג כ"י כחצ שהולכר לזה הכס מפני שהולכר ללון דווקא
בירושלם כפרש"י פסחים ל"ה ע"ב :

כד) דף כ"א ע"א :

כה) ביומא :

כז) ס"ט כ"א ע"א :

כח) עיין מה שכתבתי אודותו במבוא :

כט) עיין רמב"ן עה"ט בראשית ע"י י"ג :

ל) עיין מנגן אצות :

לא) עי"ש :

לב) עיין מבוא :

לג) עיין פירוש רש"י אצות :

לד) עיין רמב"ם יורה דעה ונב"א ;

לה) לא ידעתי היכן כחצ רמב"ם הא' ז"ל זה הפירוש :

לו) ערך כחצ וכ"פ ר' יהודה גאון הכחצ אלו כ"ב אותיות עיין מה שזכר :

לז) עי' תשובות הגאונים (דפוס לין) ס"י קי"ט :

לח) עיין מבוא :

לט) מבוא במדרש שמואל בשם הרב :

מ) וכ"כ מנחם וטרי :

מא) עיין מנגן אצות ;

מב) יש אומרים דלכא נלכא עשויה היינו רבי יהודה בדמוכה בפסחים דף כ"ד
ע"א. ולכא זה אל"ע בזה טעם לקבוצת רבי יהודה נלכא תהיה בריאה מן
השמים

השני, צאמת רבי יהודה חזיל לסיטתיה דלצח היה צו לורך גדול לכונה דברים
 שנקדשה כמו שאמר צפרק " ועירוצין אס כמלא שרן צוקדש מולחין אוחו
 צלצח של עץ וכן לענין חייבי שריפה קאמר ר"י צקנהדרין ר"צ ע"א פוחח את
 פיהו צלצח ובקוטה י"ע ע"צ אומר שכלצוק של צרל נחמו לחוך פיה של קוטה
 כדי להשקוטה מ"ס המאחרים ופירשו החוקי שם צלצח פתחו את פיה וכלצוק של
 צרל נחמו לחוך פיה כדי וולא חסגור וא"כ לורך גדול היה צלצח ולפיכך נקיט
 ר"י שצלצח ראשונה נכרח צידי שמים ונחוספתח פ' ח"י ה' כ"ג דעירוצין איחא
 צזה"ל: והלכות נורונות כהררין התלוין צשערה ואין להם על מה שסמכו ומיכן
 היה ר' יהושע אומר לצחא לצחא ונחעציד לצחא קנייחא ומה היות הא ללך
 צריה הוות ע"כ ומה רחיה לדצרינו :

עא) וכן גרסו רש"י ורצנו יונה צוקוס י"א רבי יהודה ע"כ דצרי הש"ס פסחים
 תכ"ל :

עב) וכן ליחא צכתי ש"ס פפערע :

עג) צרכות דף מ"ז ע"צ ודצרי הרצ ז"ל צסס חוקי אינס צחוקי שלנו אלח
 צחוספתת ר' יהודה חסיד צרכות דף מ"ז ע"צ ד"ה דתכח ח"ל: מיהו
 אחרים דצקמוך וכו' אין זה רבי מואיר והכי כנ"י איכא עוצח י"ס אומרים שאינו
 רבי נחן עכ"ל וכן איח' ג"כ צחוקי הראש צוקוס תכ"ל וכלי ספק דצרי הרצ
 כשאצין נחוקי רצו הראש :

עד) יומא כ"א ע"צ :

עה) דף ע"ז ע"צ :

עו) ת"א שמוח כ"ה ליח וצהרצה מ"א ומה ג"כ רחיה לחועלת הגדולה שהיה
 להלצח ללורך המקדש וא"כ אין לחמוה שהיתה נצרחא צידי שמים וע'
 משיכ לעיל ס"ק ע"י :

עז) דף כ"ד ע"א ועי' ירושלמי סוף עירוצין :

עח) שם :

עט) כוונת הרצ ז"ל על פרקי דר' אליעזר פ"ג ושם כתב צאמת ושמונה ציוס
 השני וקא חשיב צאר וון, מטה קשת, כתב, וכתב, כחונת ומחיקין וכבר
 הרג"ש צזה הגאון מהרד"ל והגיה שהיה כתוב צריח ציה"ש דהיינו צין השנוטה
 והמנעתיק עטה וכתב ציוס השני והציח זה הר"ג מהר"ש הורויען ז"ל צפי
 מוחזר וערי על משכתינו :

פ) חולין כ"ה ע"א :

פא) עירוצין דף ס"ג ע"א :

- (פג) פי ל"ז הי' י"ב :
- (פג) עי' מדרש שמואל :
- (פד) פיה"ו :
- (פה) בנוצח הפכ"ס שער החכמה גריס שאלת החכם ח"י חכמה וכנראה כוונת הרצ על וקום הק"ל :
- (פו) הוצא במדרש שמואל :
- (פז) במסכת אבות ד' כחן אשר לפכ"ס לא מלאהי וזה שהציא הרצ בשם אדר"כ :
- (פח) רצנו יונה עי' מנן אבות :
- (פט) עי' מדרש שמואל והוא הציא ראהי מפקוק וישמע אברהם אל עפרון :
- (ל) עי' פירש"י :
- (לא) מנלה נ"י ע"א וחולין ק"ר ע"א ופרק קמין התורה מ"ו :
- (לב) עי' מחזור וטרי :
- (לג) פי ל"ז הי' י"ב :
- (לד) סנהדרין דף ז' ע"ב :
- (לה) ל"ל צירוף למי חגיגה פ"א ה"ז :
- (לו) פי ל"ז הי' י"ב :
- (לז) זכאים ל"ד ע"ב :
- (לח) עריות פ"א ומסכה י"ב וצו"ה :
- (לט) בנוצח הפכ"ס שצידנו לית' :
- (ק) עיין שו"ת-חכם סופר יו"ד ק"י ר"ח פירוש נאה על נוסח תפלת ר' נחמיה קלל אכשל בדבר הלכה וישנוחו צי חצרי שפירש המוסח' ע"פ דברי הש"ס צ"ב קל"ג ע"ב מעשה דרי' עילג ורצא :
- (קא) עיין מדרש שמואל :
- (קב) כחצות דף ל' ע"א, הרצ מהר"י בן מלכי לרק שצביעת פ"ז מ"ג הציאה ג"כ בשם הירושלמי אכן לא הראה וקום :
- (קג) האי דרשה דלאכלה ולא לקחורה לא מלאהי לא בצבלי ולא צירוף למי ולא תורת כהנים ורש"י הציאה צבוכה דף ל"ט ע"א ד"ה אין מוסרין ודין דאיקור קחורה צפירות שצביעת מדר"ס משמע מהמשכה פ"ז מ"ג רשביעת והר"ש הציא ג"כ דרשא דלאכלה ולא לקחורה וצאנות הרמזים ז"ל לא חשיב לאו דלאכלה ולא לקחורה אכן הרמזין ז"ל הציא אוחו צמחין מ"ט סלה ואפשר דיש לפרש ע"פ הפלוגתא צין הרמזים להרמזין לענין לאו הלא מכלל עשה דלהרמזים הוי עשה ולהרמזין הוי לאו ועיין פאת השלחן סי' שצביעת פי' כיו סק ח' :

(קד) פי ל"ח וי"ג :

(קה) סוטה דף כ"ב ע"א :

(קו) לא ידעתי ומילי הא דלפי מנחותיו שצונו כ"ט ע"א שוא היינו לשנות

אח הידוע לשלשה בני אדם :

(קז) עי שצונו דף כ"ה ע"ב :

(קח) דף ל"ג ע"א :

(קט) שם רש"י סנהדרין כ"ז א' ר"ה שצונו שוא על העמוד של אבן שהוא של

אבן, שצונו שקר על העמוד אבן שהוא של זה וקשה מרש"י שצונו כ"ה

ז' ובמסנה שם כ"ט א' איזו הוא שצונו שוא נשבע לשנות אח הידוע לאחר

אמר על עמוד של אבן שהוא של זה והוא צהיפך כפרש"י ועיין מנחת המאמר

כר פי כלל א' חלק א' פרק ג' דף 66 ; ד' קראטאשין ועיין עוד תו"ט אבות

פ"ד ומסנה ז', אבן גם על השעי קשה דהמחבר פסק צ"ד ס"י רל"א ס"ג ח"ל

נשבע לשמי אח הידוע לאחר כגון על איש שהוא אשה וכן אם נשבע לאמת על

דבר ידוע כגון על פנים שהם פנים שצונו שוא עכ"ל וזה דלא כגמרא

דבגמרא רק כמו איש שהוא אשה ואפשר לוותר דהשעי כולל שצונו שוא ושקר

צ"ח אצל רש"י ע"כ קשה ונפרט דרש"י עלמו צמורה דף ג' ז' מפרש שצונו

שוא על עמוד של אבן שהוא של כסף חסו כבגמרא שצונו כגד פרש"י צנסאדרין,

אבן צמורה רש"י צמורה אפשר להשוות עם רש"י סנהדרין דע"כ לריך עיין אומ"א

נקיט רש"י צמורה של כסף וי"ל דנקיט של כסף מפני שיש לטעות צמורה

כסף ואבן ששנים יותר מאלו חסו כמו שגפרש"י תוס' ומנחת אשלחנות דמוקדש

ששים לבן ככסף ע"ש אצל הקוש"י ומגמרא שצונו ה"ל ארש"י סנהדרין וכוונ

כן הסתירה בין רש"י שצונו לרש"י צנסאדרין צמקומו עומדת. מלחי הרב

מוהר"ר זעקל כ"י אצ"ד דק"ק קיזינגען :

(קע) עי קורא צמחה ח"א שבת דף ל"ג :

(קי) לא מלחתי מלחמה זה צמחצות ומקומו הוא צמורה כהנים פי קדושים

ופסיקתא זוטרי שם וילקוט שמוע"י רוח חריב

(קי"א) עי תורה כהנים ופסיקתא זוטרה וילקוט שמוע"י פי צמחתי :

(קי"ב) גם המגן אבות העיר ע"ז :

(קי"ג) צ"י אבות :

(קי"ד) עיין מדרש שמואל :

(קטו) עיין מחזור וטרי :

(קע"ו) עי רבינו יונה ומגן אבות :

(ק"ז) עיין רב המלירי ומגן אבות!

(ק"ח) וסעוד זה חפילו לעני הוא שליט שקל כדלח"י צ"צ דף ט' ע"א לעולם
אל יונעו עליו וילחם שליטים השקל בשנה וכן פסק צשי"ע י"ד ס"י רמ"ט
ס"ק צ' וע"ן טו"לחות דר' אחאי פ' נושטפטים ופ' כי תשא והעומק טו"לחות ס"י
ס"ב ס"ק ח':

(קִיט) עֵינ רַב הַמַּלְיָרִי :

(קכ) זרכות דף כ"ט ע"ג :

(קכא) צפירוש חזית :

(קכב) כדה דף ע" ע"ג :

קבנו:) וח"א ווו"ר הרה"ג זל"ל פירש עיני רעה צט"א ע"פ המשנה פאה פ"ח
נמ"ה אם היו לו נואחים חקר דינר אפילו אלף נותני לו כאחד הרי זה
יעול והוא מוזהר להת להאיש דינר כדי שלא יכול ליעול ומשאר אנשים הרולים
ליתן לו כאחת זהו עינו רעה בשל אחרים ;

(קבג) וכן פירשו רש"י ורבינו יונה אכן רש"י נחן ג"כ טעם אחר שעיני רעה צל
אחרים לפי שידוע שהלדקה מועשרת עושה ואינו רולה שאחרים זולתו
יתחברו ומשון הצרכות:

(קכד) ע' מצוא :

(קכה) עי' מגן אבות :

(קבו) עיין לעיל ס"ק קי"ח :

(קכז) נ"ד שאמרו ז"ל שנת פ"ג נ"ב אל יונק אדם עלומו וזהו המיד ואפילו שנה אחת ובמקבץ דרך ארץ רבה פרק י"א אמרו מ"י שיש לו בית הכנסת (כן הנייה הגר"א) צעירו ואינו נכנס לשם חייב וייתה בית המדרש שיש בו אלף אלפים ורבי רצונות מולת על אחת כמה וכמה :

(קבח) צומסכת דא"ר פרק י"א :

(קכט) ע' צרכות ד' ו' ע"צ :

(קל) שם :

(קלח) שם :

לכל צופיה אלבחר והיינו כמגן הים וכן הוא צפ"י המעשה להרמזים חזות
העצמי ספגניה והי צופה- אלבחר עיין פי המעשה עצת פי כחא חג
וכלים פינע מיד ופרה פי חג :

קלג) ליל קסע עיין פהיט להרומנים עיז פיה ריז וכלים פז ריח וסס הציז
זלשזן רנים אקסעא:

קלד) ל"ל מצפא"ה וכ"פ הרמזים נוסכת שנת פ"כ ו"ח :

קלה) אבות דריב פ"מ היח :

קלו) ל"ל מנבל וכן הוא צפ"י הרמזים אבות זל"ע :

קלז) אבות דריב נוקוס הכ"ל :

קלח) עיין מלכת שלמה הכדפס אלל רב המאירי לומ' אבות :

קלט) עיין רב המאירי :

קנו) זרכות דף ל"ו ע"ח וס"כ :

קנח) יומא דף פ"ז ע"ח ;

קנז) עיין רב המאירי :

קנח) כענה לא ידעתי ונקור מדרשזה :

קנח) עי רמזין זרחית כ"ח י"ח :

קנח) זכ"ל הנחירה לוי אבות :

קנו) זרכות דף ז' ע"ח וס"כ :

קנח) פ' כ"ט מ"ה :

קנח) סנהדרין ק"ו ע"ז :

קנו) כ"ל שכוונת הרב על פירוש רב המאירי אשר זלי ספק היה לפני הרב :

ושאז ונונו וכתב כאן זכ"ל ; ובכאן נשלמו משניות הנוסכתא אלל

שנספרינו נחוספ' זרייתא גדולה ולירפיה עם נוסכת בן זג עד שגשו מונה

עם אוחה מונה פ"ו עכ"ל :

קן] וכן הוא נומחור וערי אשר כנראה עשה פירושו קצ"ז הנוסכה ירושלמית

אשר זכר הרב ורמיה לזה מלחתי נוללכת שלמה אשר העתיק הכוסחאות

והרב ר' יוסף אשכנזי כאשר הזכיר החכם כ"ט שטענן ז"ל בהקדמה לבית

הנחירה אבות ועי"ש וזה שכתב בסיף הספר בתקופי משניות דף ו"ג זענין

סיום נוסכת אבות :

קנח) עי פסחים דף ל' ע"ח ועי ג"כ תוס' שם :

קנז) מדרש זה לא מלחתי לא זשים ולא נומדרשים השכיחים אללנו :

קנז) יצמות דף ע"ט ע"ח :

קנד) זפיהש המנכה ;

קנה) זגריקת רש"י רמזים והרמיה ;

קנז) דף ק"ז ע"ח :

קה) רש"י פסחים שם ד"ה הוי עז :

קנח) כלה רנתי פ"ז :

קנט) טצה קנניו ע"א :

קס) דף עי ע"א :

קסא) דף כ"ה ע"א :

קסב) ירושלמי קדושין פ"א ה"ה ושם הגרסי' מאלחחורו .

קסג) צמקום הכ"ל :

קסד) דף כ"ה ע"א :

קסה) צפירוש אבות :

קסו) עי' מנחור וטרי :

קסז) דף כ' ע"א :

קסח) וכן פסק הר"ף והרמב"ם פ"א מ"ה ת"ח ה"א והטור וט"ע יורה דעה ס"י

רמ"ה ס"ק ה' ועיין ג"כ חוסי' כתובות דף כ' ע"א דק"ל ג"כ דבר ס"ת

היינו חנוס שנים שלמות והטעה מקובלת כתובות הציא צסס חלומי רצנו יונה

ז"ל הקושיא וזן חנוס שנים למוקרא ויישז הרר"י ז"ל צסזי אופכים האחר שזן

חנוס ומכניסין אותו מנעט מנעט אצל מנזר ס"ת כופין וציישוב השכי' אומר דזן חנוס

היינו חנוס שלמות, וא"כ דצריהם ומכוכים לדצרי החוקי' וט"פ שהצחתי לעיל :

קסט) עיין ריענא כתובות מוצא צטטה מקובלת שרטטו לחלק צצן חנוס

לזן חנוס שלמות והיינו צר ס"ת לענין זה שער זן חנוס דקאומר חנוסה

דאבות היינו לאציו אצל זן ששה דקאומר הש"ס כתובות היינו לחמקות של

צ"ת רזן :

קע) חולין דף כ"ד ע"א :

קעא) שם :

קעב) דף כ' ע"א :

קעג) עיין סנהדרין דף ס"ה ע"ב צענין זן לא איש ועיין חוקי' שם :

קעד) פ"צ ועיין מנחור וטרי :

קעה) שו"ת דף פ"ט ע"ב ומנכ"ה ג"כ ומצרי' הש"ס צ"צ קכ"א ע"ב ואחי ארז כ"י

הכ"ל העירי' על דצרי' האזון חת"ס צצויה יר"ד ס"י קכ"ה שרל"ל שזן

עשרים לעוכס"י היינו דוקא לחטאים מחדשים לשעה כגון דור ומצור אצל היכא

דלריך כפרה אין חילוק אם הביע לעשרים או לא ודצרי' ומחגדים לוי' שצח

שהצחתי לעיל ועי' שו"ת טרע ציאדה תכ"ח ח"א ס"י ח' .

קעו) עיין מנחור וטרי שפ' זן עשרים לחדף הייס מלחמות ארץ ישראל :

קעז) גם צצ"ת הצחירה ומגן אבות האצא מדרש זה ומקומו לא טרע לי :

קעח) עירובין כ"ד ע"ב :

קעט) צפירוש אצות :

קפ) עיין ונגן אצות שחשיב תשעה עשר אדם צפרשה וקאנור דחד לגופא ואידך לדרשה וצאנות קוסית הרב ר"י כחניאש ז"ל צוקוונה עומדת דהרי עד הקרא דיוכן את הללע לא הוי י"ח פענוים אדם ואפשר דכונת רש"י עד סוף הענין, אכן ונה שכתב הונגן אצות דהוי י"ט פענוים לא וולאח אפילו עד סוף הפרשה יוחר ונח"י פענוים אדם :

קפא) צוודרש לא וולאחי וצעל העורים ויקרא כ"א י"ג הציא ג"כ רנוז זה :

קפב) קידושין דף כ"ט ע"ב :

קפג) שס : קפד) שס : קפה) שס :

קפו) עיין ונגן אצות : קפז) עי ונחזור וערי : קפח) עיין וודרש שמואל :

קפט) לפי שהלויים לא הולרכו לשאת צכתף עד אחר שנושים :

קצ) וכן כתב הש"ך י"ד ס"י רנו"י ס"ק ו' אכן רבנו חננאל חגיגה דף י"ג ע"א כתב על הא דאנור רבי אלעזר לרי יוחנן לא קשאי כלומר איני בן חנושים שנה :

קלא) עיין רש"י ורב הונאירי :

קלב) ע"ז דף ה' ע"ב :

קלג) לא וולאחי דרוש זה לא צט"ס ולא צוודרשים ואפשר דכוננו דבדרי

אזכקלוק וישמש עם אחויה וגם צווחזור וטרי וולאחי פירוש זה אכן לא

אנור שהוא דרש רז"ל :

קלד) עי ונחזור וטרי :

קלה) עיין ונגן אצות ונה שהציא שס צסס הכוזרי :

קלו) עי ונחזור וטרי :

קלז) וכן הציא צעל וודרש שמואל צסס הרשצ"ס שסנוע פירוש זה וודדו הר"י

בן הראש :

קלח) עיין ש"ע א"ח ס"י קל"ט ס"ק ג' ואה"ע ס"י קכ"ט ס"ק כ' ושר"ת הרא"ש

כלל טרי ס"י ד' :

קלט) עיין עליו צווצוא ונש"כ לעיל ס"ק ק"ז :

ר) צרכות ס"ג ע"ב וש"ס ;

רא) בן גריס צילקוט שנועוכי קהלל רנו תתקס"ח ונו"ר גריס צל"א ועי ונחמכ

כהנה שס :

רב) ונגילה דף ו' ע"ב :

רג) ל"ל חלק ועיין לעיל צסוף פ"ק צ' :